

Debreceni Egyetem
Informatikai Kar

**Sztereotípiák Magyarországon a rendszerváltástól
napjainkig**

szakdolgozat

Témavezető:

Dr. habil. Boda István
egyetemi docens

Készítette:

Csontó Erzsébet
informatikus könyvtáros szak

Debrecen, 2007.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Mi a sztereotípiá?.....	5
<i>A sztereotípiá fogalma</i>	5
<i>A sztereotípiá különböző magyarázatai.....</i>	6
<i>A sztereotípiá kialakulása.....</i>	8
<i>A sztereotípiák funkciói</i>	10
<i>A sztereotípiá kiterjedése</i>	10
<i>A sztereotípiá és az előítélet</i>	11
<i>Különbségek, mértékek a negatív cselekvések között</i>	12
<i>A sztereotípiák típusai és változásai</i>	12
Nemzeti sztereotípiák	14
Etnikai - kisebbségi sztereotípiák	17
Zsidó kisebbségi sztereotípiák.....	21
Társadalmi - foglalkozási sztereotípiák.....	24
Nemi sztereotípiák.....	27
Az első benyomás.....	31
Viccek és sztereotípiák	33
Könyvtáros sztereotípiák és változások az információs társadalomban.....	39
<i>A könyvtáros hivatás.....</i>	41
<i>A könyvtáros hivatás Magyarországon</i>	42
<i>A könyvtárosok társadalmi státusza</i>	43
<i>Szerepváltások a könyvtáros szakmában</i>	44
<i>A könyvtáros pálya jövője.....</i>	46
Összegzés	48
Melléklet.....	50
Irodalomjegyzék	54

Bevezetés

„Minden általánosítás veszélyes, még ez is.”

(Alexandre Dumas-nak tulajdonított mondás)

A fenti mottó azért tetszett meg, és azért választottam, mert a téma, amelyről a dolgozatom szól, a sztereotípiák is általánosításon alapszik. Az emberiség történetében, így századunkban is fontos szerepe volt, illetve van a sztereotípiáknak.

A téma iránti érdeklődésemet témavezetőm, Boda István tanár úr egy tavaszi konzultáció alkalmával ébresztette fel. Akkor merült fel a gondolat, hogy a sztereotípiákról szeretnék írni diplomamunkát.

Vizsgálódásaim, megfigyeléseim és az adatgyűjtés során egyre világosabbá vált számomra, hogy milyen sok sztereotípiát vesz bennünket körül. A különböző embercsoportokról, dolgokról, helyzetekről, fogalmakról számtalanszor gondolkodunk sztereotípiákban. A sztereotípiák köre borzasztóan tág, rengeteg él belőlük a közgondolkodásban. A célom az volt, hogy megpróbáljam összegyűjteni a napjainkban létező sztereotípiákat. Szakdolgozatomban először többféle terület vizsgálatában gondolkodtam, de az anyaggyűjtés során rá kellett jönnöm, hogy ez lehetetlen, éppen a téma kiterjedtségét figyelembe véve, ezért szűkítenem kellett a kört. Közben szembe találtam magam a vizsgált sztereotípiák okaival, és sok esetben a következményeivel. Természetesen a téma kiterjedtsége miatt a vizsgált terület töredékes. Arra törekedtem, hogy aktualitások se maradjanak ki a dolgozatom egy-egy területét illetően.

A vizsgálat során a szakirodalomra, az internetre, témavezetőm útmutatásaira és személyes tapasztalataimra hagyatkoztam. Különböző sztereotípiákkal kapcsolatos felméréseket is tanulmányoztam, amelyek jól mutatják a közgondolkodást egy-egy területről.

A diplomamunkám elején lényegesnek tartottam tisztázni a sztereotípiák fogalmát, áttekinteni a sztereotípiák kialakulását, funkcióit, kiterjedését, típusait, a sztereotípiák és az előítélet kapcsolatát.

Dolgozatomban foglalkozom a nemzeti sztereotípiákkal, a cigánysághoz kapcsolódó etnikai-kisebbségi sztereotípiákkal, a zsidó kisebbséghez tartozó sztereotípiákkal. Érdekesnek találtam az első benyomás sztereotíp gondolatát, milyen hatással van az emberekre az első benyomás.

Napjainkban is élénken élnek a nemi sztereotípiák, amelyek a nők számára sokszor hátrányt jelentenek. Ezek nem egyszer befolyásolják a nők megítélését, foglalkoztatását. Egy részük szorosan összefügg a foglalkozási sztereotípiákkal, erre is igyekszem rámutatni. A foglalkozási sztereotípiákra egy felmérés hívta fel a figyelmemet.

Foglalkozom az előítéletes gondolkodás veszélyeivel, milyen problémákat rejt magában, ha nem vagyunk tisztában az előítéleteinkkel.

A könyvtáros szakmával kapcsolatos sztereotípiákra is kitérek. Egyre világosabban látható, hogy milyen szerepet játszik ma a könyvtár és a könyvtáros a társadalom életében, hogyan változnak meg a könyvtáros sztereotípiák, a könyvtáros szerepei, milyen a könyvtáros jövőkép, milyen a könyvtáros pálya presztízse, milyen kép él az emberekben a könyvtárosokról. Munkámban külön fejezetet szántam arra, hogy felvázoljam, hogyan alakul át a könyvtárosokról kialakult hagyományos kép, és illeszkedik be a modern információs társadalomba.

A viccek egy része kötődik valamilyen sztereotípiához. Ezek sokszor jól tükrözik azokat a kérdéseket, amelyek foglalkoztatják az embereket. Viccet csinálnak politikusokról, zsidókról, az emberi butaságról, népekről. Ennek igazolására ezekből is gyűjtöttem egy csokorra valót.

A sztereotípiákkal muszáj foglalkozni, ismernünk kell őket, hogy tudjuk kezelni. Mindenki élnek sztereotípiák, amelyek egyrészt segítik, leegyszerűsítik a világban való eligazodást, másrészt, ha túlzottan megerősödnek, formalizálódnak, megmerevednek, akkor könnyen másokat bántó előítéletekké válhatnak. Az előítéletes gondolkodás nagyon sok veszélyt rejt. Fontos, hogy tisztában legyünk a bennünk élő előítéletekkel, és megpróbáljuk ezeket leküzdeni.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Boda István tanár úrnak, hogy előadásával felkeltette érdeklődésemet a téma iránt, és ösztönzött a szakdolgozat megírására. Köszönöm odafigyelését, észrevételeit, tanácsait, hogy sikerült megtalálnom azt a vonalat és stílust, amelyek eredményeként létrejött a szakdolgozatom.

Mi a sztereotípiá?

A sztereotípiá fogalma

A *nyelvészeti kifejezések szótár* meghatározása szerint a sztereotípiá állandóan ismétlődő, elkoptatott (kifejezés), illetve előítélettől terhes szójelentés, amit a szójelentéshez a nyelvhasználók jelentős része hozzágondol.¹

A sztereotípiák olyan *elgondolások*², amelyeket sajátos csoportok tagjairól tartanak, főként az adott csoport tagjaira vonatkoztatva. Ezek a gondolatok lehetnek pozitív vagy negatív előítéletet keltők, és értik őket bizonyos diszkriminatív viselkedésekre is. Egyes vélekedések szerint minden sztereotípiá negatív. Ez azonban nem így van. A sztereotípiák az igazság lényegére alapozva ritkán teljesen hitelesek, vagy teljesen kitaláltak. A sztereotípiák előre kigondolt, megalkotott elképzelések, hiedelmek egy egyénről vagy csoportról. Általában felszínes ismereteken, felszínes jellegzetességeken vagy a csoport egyes tagjainak többségénél megfigyelt tulajdonságok az egész csoportra történő általánosításán alapulnak. A sztereotípiák viszonylag merevek és nehezen megváltoztathatók.

Az *Idegen szavak szótára* szerint merev egyformaság, gépiesség, változatlan ismétlődés jellemzi a sztereotípiákat. Felszínesen általánosító vélemény, negatív elképzelések és előítéletek együttese.³

Minden meghatározásban közös a sztereotípiá lényege: olyan sémák, amelyeket személyek csoportjairól alkotunk, mely szerint egy csoport valamennyi tagja bizonyos szempontból ugyanolyan.

Walter Lippman a 19. században már „fejünkben levő képeknek” nevezte a sztereotípiákat. Egy kép nyilvánvalóan nem a semmiből támad, hanem származnia kell valahonnan. Az ilyen képek keletkezésének az alapja az ismételten előforduló tapasztalatszerzés. Lippman megfogalmazásában a sztereotípiá az egyes csoportokról túlzásokon alapuló leegyszerűsített kép. A könyvtárosokról például szemüveges, kedves, kontyos idős hölgy jut az emberek többségének az eszébe. A modern szociálpszichológia Lippmannak köszönheti a sztereotípiá fogalmát.

¹ <http://dali.lib.jgytf.u-szeged.hu/nemet/termleir.ph?id=581>

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Stereotype>

³ Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1976. 823. p.

Lippman szerint az emberek többsége készen kapott gondolati elemekből alakítja ki világképét, és abban elfoglalt helyzetéről, értékeiről kialakított felfogását. A gyorsan változó társadalom, a bőségesen áradó információkhoz képest az emberek fejében stabil társadalom kép él. Ez többek között a megszokás kényelme, a biztonság igénye, a hétköznapi ügyeinkben való gyors eligazodás miatt alakul ki. Rendezett világképünk bár nem teljesen pontos, de egy lehetséges világnak a képe, amelyhez már alkalmazkodtunk. Ebben a világban otthon érezzük magunkat, minden dolgnak meg van a helye, beleillünk, eligazodunk benne. Lehet, hogy a beilleszkedés során sok mindenről lemondtunk, de ellentételezéseként biztonságban érezhetjük magunkat. (Ez a világ a létező világok legjobbika, mondja Candide Voltaire művében).

Lippman szükségesnek tartja a sztereotípiákat az emberiség kultúrájában, de veszélyesnek is az így megszerzett leegyszerűsített tudást, amely nem pótolhatja a folyamatosan változó társadalom valós ismeretét. Veszélyesnek tartja a végletes ítéletalkotást, a történelmi koroktól elválasztott általánosításokat is.⁴

A sztereotípiák különböző magyarázatai

A sztereotípiák alapja a *kategorizálás*.⁵ Allport szerint a sztereotípiák a kategóriával társult túlzáson alapuló nézet. Feladata a kategóriával kapcsolatos viselkedés igazolása. A sztereotípiák valójában képek. Az egyén pozitív vagy negatív elfogultságot árasztó előítéleteit kategóriák segítségével tudja igazolni. A sztereotípiák ezeknek a kategóriáknak a képszerű alkotóelemei, melyek fontos szerepet játszanak ugyan, de korántsem adnak magyarázatot az előítéletek valóságos természetére.⁶

A kategória alatt olyan csoportot kell érteni, amelybe a köznapi gondolkodás besorolja az embereket, a dolgokat, az eseményeket.

Az *információ-feldolgozási paradigma*⁷ ennek a fogalomfelfogásnak a továbbfejlesztése és kiterjesztése. Az embereknek az evolúció folyamán a túlélés érdekében sokszor gyors döntéshozatalra és hatékony információkezelésre van szüksége. Azonban a környezetből érkező információ hatalmas mennyiségével csak úgy tudnak megküzdeni, ha az információkat csoportosítják, ill. kategorizálják közös jellemzők vagy sajátosságok alapján. A rendszerezett információ az a tudás, amelyet a környezetünkben lévő emberekről birtokolunk.

⁴ Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1996. 12-14. p.

⁵ Uaz, mint az előző. 3. p.

⁶ Gordon W., Allport: Az előítélet. – Osiris Kiadó. - Budapest. 1999. 242. p.

⁷ Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1996. 6. p.

A kategorizációnak három fő *funkciója*⁸ van: a környezet leegyszerűsítése, elvárások alkotása, és nagyobb információmennyiség hatékony feldolgozása; ennek alapján könnyebben tudjuk például az emberekről alkotott ismereteinket rendszerezni. Ez a fogalomfelfogás nem választja el a kategóriát és a sztereotípiát, hanem azt állítja, hogy a sztereotípiák nem más, mint egy *racionális kategória*, a kategóriáknak egy speciális válfaja. „A sztereotípiák társadalmi csoportoknak vagy rétegeknek tulajdonított jellemzőket foglalnak magukba”, melyek társadalmilag elfogadott hiedelemrendszereket alkotnak; a sztereotípiák pedig szociális kategóriák mentális reprezentációja⁹.

Ebben az értelemben a sztereotípiák emberek csoportjaira vonatkozó strukturált információhalmazt jelent, amely magában foglalhat személyiségvonásokat, fizikai tulajdonságokat, társadalmi szerepeket vagy sajátos viselkedésformákat is. A mindennapi életben a szemlélőnek egy adott csoport és a hozzá tartozó tulajdonságok, szerepek, viszonyok szerves egységnek tűnnek. Valójában egy kettős struktúrával állunk szemben, ahol az egyik az adott jellemzők által meghatározott csoport, a másik a csoporthoz hozzárendelt információk által képzett sztereotípiák rendszere, amely meghatározott attitűdöket köt a csoporthoz.

A csoportok jellemzésének és értékelésének kialakulásáról három alapvető nézőpont alakult ki:

- A sztereotípiák a társadalom által továbbszármaztatott kulturális örökség.
- A sztereotípiák merev alkalmazásához vezető előítéletes gondolkodást a személyiség bizonyos belső feszültségeire és torzult fejlődésére vezeti vissza.
- A sztereotípiák a megismerés folyamatában alakulnak ki az emberekben.¹⁰

A sztereotípiák nem azonosak a kategóriákkal¹¹. A sztereotípiák a kategóriát kísérő rögzített képmás, mely kialakulásában közrejátszik a személyes érték- és attitűdrendszer. Sztereotípiáról csak akkor beszélhetünk, ha a kategória képekkel és ítéletekkel telik meg. A „cigányok” kategóriája lehet semleges, tényszerű, csupán egy etnikai kisebbségre utaló fogalom. Sztereotípiáról csak akkor beszélhetünk, ha az eredeti kategória cigányokra vonatkozó képekkel és ítéletekkel telik meg, melyek azt sugallják, hogy a cigányok muzikális, lusta, dologtalan és isten tudja még milyen népség.

⁸ Hunyady György: Sztereotípiakutatás, hagyományok és irányok. - Elte Eötvös Kiadó. Budapest. 2001. 60. p.

⁹ Uaz, mint az előző. 146. p.

¹⁰ Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1996. 3p.

¹¹ Gordon W., Allport: Az előítélet. – Osiris Kiadó. Budapest. 1999. 246. p.

A sztereotípiák kialakulása

Egy sztereotípiát hosszú időn keresztül alakul ki. Lényege, hogy egy csoporthoz egy rá jellemző kép kötődik, például a magyarok vendégszeretőek. Ez a kötődés közmegegyezésen alapul, és mindig egy értékítélet.

Hogyan képződhetnek a sztereotípiák? Például jelentéktelen tulajdonságok felnagyításával, például a szőke nők buták; tényleges különbözőségek túlhangsúlyozásával, például a bőrszín alapján tett különbözőségek; ha a csoport többségére jellemző valami, azt általánosítja, kiterjeszti az egész csoportra, például a romákra jellemző a bűnözés, pedig jócskán vannak közöttük becsületesebb emberek is.

Különböző diszciplínák különböző elképzeléseket adnak arról, hogyan fejlődnek ki a sztereotípiák. A pszichológusok arra fókuszálnak, milyen tapasztalatok vannak különböző csoportokra, kommunikációs mintákra a csoportról és a csoporton belüli konfliktusra nézve. A szociológusok a csoportok közötti kapcsolatokra összpontosítanak, és különböző társadalmi csoportok helyzetére a társadalmi struktúrában.

A sztereotípiák feltételezett jellemvonások, jellemző tulajdonságok, amelyek egyének egy nagyobb csoportjára vonatkoznak, akiknek a hite, szokásai, meggyőződése, cselekedetei hasonlóak. A sztereotípiák létrejöttének alapjai lehetnek történelmi tények, egyszerűsítés, általánosítás, túlzás, felnagyítás, kulturális attribútumok bemutatása megszokottként, természetesként, valamint rasszista, szexista és más diszkriminációs formák. Egy biztos, mindig valamilyen személyes szükséglet a sztereotípiák kialakulásának az alapja.¹²

A folyamat egyik lényeges mechanizmusa az attribúció: szabályok, feltevések, elképzelések, melyek arra vonatkoznak, hogy az emberek hogyan következtethetnek saját és mások viselkedésének az okaira. Ilyenkor egy személy vagy csoport viselkedéséből személyiségvonásokra lehet következtetni.

Másik fontos mechanizmus a már említett kategorizáció. Ekkor az egyének osztályozzák a csoportra vonatkozó információkat. Egy egyénnek egy társadalmi csoport tagjaként való azonosítása annak alapján történik, hogy az egyén olyan tulajdonságokkal rendelkezik, mint amilyenek a csoportra jellemzőek.

Gyakran szerepet játszik egy személyiség megítélésekor az ún. „holdudvar-hatás”¹³. Az elnevezés Thorndike-től (1920) származik, aki megfigyelte, hogyha valaki valamilyen jó vagy

¹² Hunyady György: Sztereotípiakutatás, hagyományok és irányok. - Elte Eötvös Kiadó. Budapest. 2001. 74. p.

¹³ M. Banaji: Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák. - Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 153. p.

rossz tulajdonsággal rendelkezik, akkor hajlamosak vagyunk az egyén további tulajdonságait is az előbbivel összhangban jónak vagy rossznak megítélni. Ez könnyen elhamarkodott, egyoldalú ítéletalkotáshoz vezethet. (A holdudvar-hatást halo-jelenségnek is nevezik. Az elnevezés egy meteorológiai jelenség metaforája: világos, színes fényudvar a Nap vagy a Hold körül, a sugaraknak a fátyolfelhők jégkristályaiban történő fénytörésének a következménye). A holdudvarhatás tipikus esete, amikor a külső megjelenés alapján következtetünk a belső személyes tulajdonságokra. Ezt a jelenséget Dion, Berscheid és Walster (1972)¹⁴ vizsgálták. Kutatási eredményeik szerint az előnyös külsejű embereket a szemlélők pozitív tulajdonságokkal ruházták fel. Egymást nem ismerő fiúkat és lányokat vettek rá, hogy tíz percen keresztül beszélgessenek egymással telefonon. A beszélgetés előtt a fiúnak vagy egy vonzó, vagy egy kevésbé vonzó lány képét mutatták, és azt mondták, hogy az a beszélgetőpartner képe (ami nem volt igaz). Azok a fiúk, akik azt hitték, hogy vonzó lánnyal beszélgetnek, barátságosabbak, kedvesebbek voltak, mint azok, akik kevésbé vonzó lányt gondoltak beszélgető partnerként.

A sztereotípiák működése a sztereotipizálás. Ennek során bizonyos csoportokra vonatkozó hiedelmeinket, azaz sztereotipikus tudásunkat alkalmazzuk az adott csoport vagy a csoportok egyes tagjainak a megítéléséhez. Ennek feltétele, hogy létezik egy adott társadalmi csoportra vonatkozó hiedelemkészlet, és adott esetben a sztereotípiák aktivizálódnak.

A sztereotipizálás és az előítéletesség nem tudatos és elkerülhetetlen, automatikus folyamatokon alapszik. Használatukat elkerülni nem lehet, kivédhetetlen, és nem is lenne jó, ha nem lennének sztereotípiáink, hiszen különféle funkciókat látnak el a társadalmi eligazodásban.

¹⁴ Atkinson, R.L. – Atkinson, R.C. – Smith, E.E. – Bem, D.J. – Nolen-Hoeksema, S.: Pszichológia. – Osiris Kiadó. Budapest. 1999. 501–502. p.

A sztereotípiák funkciói¹⁵

Az első funkció szerepe a személyek megismerésének a folyamatában van. A sztereotípia az egyéni sajátosságokra tekintet nélkül „skatulyázza be” az embereket, amely méltatlan bánásmódhoz vezethet. A társas kapcsolatokban óhatatlanul bekövetkezik a kategóriába sorolás és az ezen nyugvó megítélés. Nem mindig lehetséges a másik ember vonásainak a megismerése, ilyenkor marad a skatulya. A sztereotípia a felszíni információkon alapul, ez alapján soroljuk be az adott személyt.

A második funkció szerepe az ön-megkülönböztetés motívuma. Ez azt jelenti, hogy önmagunkra alkalmazzuk saját csoportunk jellemzőit. Ez lehet egy önmeghatározás, de lehet egy előírás is magatartásunk irányának kijelölésére.

Az előzőből következik a sztereotípia harmadik funkciója, a saját csoport jellemzése, leírása, a saját csoportnak szóló előírás.

A negyedik funkció is kapcsolatban van az előzőekkel: a sztereotípiák a társadalomban való eligazodásnak az eszközei.

A sztereotípia kiterjedése

- Nemzetekre.
- Társadalmi - foglalkozási csoportokra.
- Vallási csoportokra.
- Etnikai kisebbségekre.
- Deviáns magatartásúakra (homoszexualitás, alkoholisták, kábítószeresek stb).

¹⁵ www.mindentudas.hu/doc/hunyady_nyomtathato.rtf.

A sztereotípiák és az előítéletek

Az attitűdök és a sztereotípiák nagyon közel állnak egymáshoz. Mi az attitűd? Olyan lelkiállapot vagy beállítódás, amely a különböző ismert szituációkhoz való érzelmi viszonyulást és ezáltal a rájuk történő reagálást és cselekvést határozza meg. Azt a fajta pszichés mechanizmust fejezi ki, amikor felismerjük a gyakran sztereotip szituációt, amely érzelmet vált ki, majd cselekvést. Az esetek többségében végrehajtott cselekvéseink nagy része ezen alapul. Az attitűdök egy válfajának is tekinthetők az előítéletek.

Mi az előítélet? A köznyelv a fogalmat a sztereotípiával szinonimként használja. A szociálpszichológiai szakirodalom különbséget tesz a sztereotípiák és az előítéletek között. Előítélet alatt negatív attitűdöt ért. Vizsgáljuk meg, honnan ered az előítélet fogalma! A szó a latin praejudicium (angolul prejudice) származéka. Az ókortól kezdve mélyreható változások ment keresztül. Az átváltozás három szakaszra tagolható. Az ókorban olyan esetet jelentett, amelyre nézve megelőző tapasztalatok és döntések alapján alkottak ítéletet. Később a kifejezés értelme megváltozott. Azt az ítéletet jelölték vele, melyet a tények gondos megvizsgálása és mérlegelése előtt alakítottak ki, másként az elsietett, éretlen ítéletet. A kifejezés jelentése végül kibővült egy érzelmi többlettel, mely az előzetesen kialakított és tényekkel kellően alá nem támasztott ítéletet érzelmileg pozitívrá vagy negatívrá színezi.

Az előítélet „rossz” feltételezése másokról elegendő bizonyíték nélkül. Ennek a megfogalmazásnak két lényegi összetevője van. Az egyik a megalapozatlan ítéletre való hivatkozás, mely mögött nincsenek megfelelő tények. A másik az érzelmi színezet, amely csak a negatív érzelmi színezetű előítéletekre utal. Az emberek viszont mások javára is előítéletesek lehetnek, jót is feltételezhetnek másokról elegendő bizonyíték nélkül. Az etnikai előítéletek például többnyire negatív érzelmi színezetűek.

A negatív előítélet valamely személlyel szemben érzett idegenkedő vagy ellenséges attitűd, melynek alapja pusztán annyiban van, hogy az illető személy egy adott csoporthoz tartozik, és annak következtében feltételezik róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik. A csoportot azonos tulajdonságú egyénekből álló egésznek tekinti. *Az előítélet nem más, mint túláltalánosítás.*¹⁶

¹⁶ Gordon W., Allport: Az előítélet. – Osiris Kiadó. Budapest. 1999. 38. p.

*Különbségek, mértékek a negatív cselekvések között*¹⁷

Allport a következő fokozatait állította fel a negatív előítéletességnek:

- *Szóbeli előítéletesség*: A legtöbb ember hangoztatja csak az előítéleteit. Sokan soha nem jutnak ennél tovább.
- *Elkerülés*: Az arra irányuló törekvést jelenti, hogy igyekszünk elkerülni a kellemetlennek ítélt csoport tagjait.
- *Hátrányos megkülönböztetés vagy diszkrimináció*: Az előítéletes személy a kérdéses csoport valamennyi tagját kizárja bizonyos típusú munkavállalásból, megtagadja számukra a letelepedést, a politikai jogokat, az iskolázási, az üdülési lehetőségeket, kitiltja őket a templomokból, megtagad tőlük egyéb társadalmi előjogokat.
- *Testi vagy egyéb erőszak*: Idetartozik például, mikor egy kéretlenül beköltöző cigány családot erőszak útján kitelepítenek, megfenyegetnek, vagy zsidó temetők sírköveit megbecstelenítik.
- *Kiirtás*: A lincselések, a tömeggyilkosságok és a náci népirtások jelzik az előítéletek erőszakos kifejeződésének végső fokozatát.

A sztereotípiák típusai és változásai

Az sztereotípiák eredetük szerint a következő módon csoportosíthatók:

- Nemzetekhez kötött sztereotípiák: pl. precíz németek, hűvös svédek, bohém franciák, merev angolok.
- Gazdasági különbségekből eredő előítéletek: koldusok, hajléktalanok, munkanélküliek; gazdagok, bankemberek stb.
- Foglalkozáshoz kötődő előítéletek (orvosok, pedagógusok, politikusok, vállalkozók stb.)
- Kisebbségi előítéletek: pl. cigányok, szlovákok, erdélyi magyarok stb.;
- Vallási előítéletek: pl. Krisna hívők, katolikusok, protestánsok, muzulmánok és keresztények stb.
- A különböző emberfajták iránti előítéletek: fekete, rézbőrű, barna, sárga, fehér stb.
- Életkorral összefüggésben levők: pl. a nyegle kamaszok, a "mai fiatalok", álláshirdetések csak 35-40 éven aluliak számára stb.

¹⁷ Gordon W., Allport: Az előítélet. – Osiris Kiadó. Budapest. 1999. 44. p.

- Külső jegyek alapján keletkező előítéletek: kövér, sovány; orrkarikás, kopaszok, szakadtak, szemüvegesek, mobiltelefonos öltönyös úriemberek stb.
- Nemi előítéletek: fiúknak és lányoknak való gyerekjátékok, kényeskedő lányok, agresszív fiúk, női autóvezetők, gyesre menő férfiak stb.

Nemzeti sztereotípiák

A nemzet kategória a XIX. századi Európában alakult ki, alapja a közös történelmi múlt, nyelv és kultúra, amely összeköti a generációkat a múltban és várhatóan a jövőben is, mindezek velejárója az összetartozás, az egymásrautaltság és sorsközösség tudata és élménye.

Ha nemzeti sztereotípiákról beszélünk többek között ilyen kérdések jutnak eszünkbe: Hogyan látják az emberek a különböző népeket? Mi a véleményük a saját nemzetükről?

A nemzeti sztereotípiák nemzetekről formált képek, leírások, kulturális erények és gyengeségek, milyen kép él a köztudatban a különböző népekről.

A sztereotípiák gyakran túllépnek a gondolaton, és megjelennek a nyelvhasználatban, sokszor közhelyként. Hernádi Miklós jól összegyűjtötte a magyar emberekre jellemző közhelyeket.¹⁸ A közhelyek sokszor jól mutatják a közgondolkodásban jelen levő sztereotípiákat. „Magyar ember: Evés közben nem beszél. Sírva vígad. Beleugrik a nagybögőbe. Nem bírja a franciás konyhát, meghagyja a kákabélűeknek. A leveshez is kenyeret eszik. Egy darabig tűr, de aztán odaüt. Nem alkuszik. Szigorú, de igazságos. Mindig rossz lóra tesz a politikában. Megmutatja a világnak. Ha valahol valami értelmeset kitalálnak, abban biztos benne voltak a magyarok is. Mi még nyereg alatt puhítottuk a húst, amikor ők már katedrálisokat építettek, mégis mennyi tehetséget adtunk a világnak. A magyar ember rossz kereskedő. Minden helyzetben feltalálja magát, a jég hátán is megél. Ahol két magyar van, háromfelé húznak. A magyar elfelejti a rosszat, de a jóra szívesen emlékszik.” Ezek közül sokat ma is lehet hallani. A magyarok evési szokásai, tehetsége, élelmessége, igazságossága, széthúzása ma is élő sztereotípiák.

Természetesen más képek is élnek a magyarok tudatában önmagukról, az országukról. A magyarok úgy tartják, hogy Magyarország szép tájakban gazdag ország. Sokat szenvedett nép, ezt ugye a turáni átok közhelyével is szokták emlegetni. Az is igaz, hogy Magyarországot vállalkozó szellemű emberek lakják. Fényes múltú, nagy történelmű ország, tehetséges nép a magyar. Nagy kultúrájú ország, szorgalmas ország, nagy tudományos teljesítmények országa, művelt, civilizált ország, nagy sportteljesítmények országa, gyorsan fejlődő ország, ahol tisztességes, becsületes emberek élnek.

Az is megállja a helyét, hogy Magyarország rosszkedvű, pesszimista ország, a jogrend országa, sikeres ország, jókedvű, derűs ország. Az azonban nem jellemző, hogy

¹⁸ Hernádi Miklós: Közhelyszótár. - Gondolat Kiadó. Budapest. 1985. 234. p.

Magyarország a társadalmi igazságosság országa, egymással törődő, szolidáris emberek országa, jó gazdasági teljesítmények országa, rendes, tiszta ország, fejlett ország.

Hallani azt is, hogy megvan bennünk az önbizalom és az akarat, hogy Európa legsikeresebb nemzetei közé emelkedjünk, és azt, hogy "a közös cél érdekében össze tudunk fogni, és el tudjuk érni céljainkat", illetve, hogy "az elmúlt tíz év szükséges volt ahhoz, hogy egy jobb Magyarország jöhessen létre".

Sokan úgy vélik, hogy a magyarok alapvetően rosszkedvűek és pesszimisták, és ez az egyik legfőbb akadálya előrejutásunknak, és az, hogy "a magyarokat jellemzi a széthúzás és az, hogy nem képesek összefogni a közös célokért".

Az, hogy Magyarország sorsának alakulásáért a "mostoha történelem", a balsors a felelős, (ahogyan már Kölcsey is megírja nemzeti imádságunkban, a Himnuszban), mélyen gyökerezik az emberek vélekedésében: a magyar tehetséges nemzet, de a történelem nagyon mostohán bánt velünk. Ezek a részben már a 17. században kialakult, majd a romantikában felerősödött látomások Magyarország balsorsáról és hősi szerepéről ma is élénken élnek az emberek tudatában.

A történeti sztereotípiák, miszerint "Magyarország sokat szenvedett ország", vagy az, hogy "Magyarország fényes múltú ország", "Magyarország szép tájakban gazdag ország" még ma is élnek a magyar társadalom tudatában, még a legfiatalabb nemzedékekében is. Ezek a sztereotípiák nemzedékről nemzedékre áthagyományozódnak. Ezeknek a sztereotípiáknak az érzelmi tartalma nagy, és ezért képesek megmaradni.

Nagyon érdekesnek találtam Richard Hill írását arról, hogy milyen magyarokról keringő sztereotípiák élnek az európai emberek tudatában.¹⁹ Egy finn-magyar viccpár szerint, amikor a két rokon nép megérkezett Európa keleti részére, egy kőtáblán üzenetet talált. A finn változatban az üzenet így szólt: „Ha szép, gazdag országra vágynak, forduljanak jobbra.” A magyarok nem tudtak olvasni, így balra fordultak. A magyar változatban az üzenet így szól: „Ha szép, gazdag országra vágynak, forduljanak balra.” Ki lehet találni, hogy ebben a történetben a finnek nem tudtak olvasni.

Érdekes, hogy amit a magyarok negatívumként élnek meg, a „balsors tépte” magyar történelmet, arról Richard Hill így ír: „a magyarokat a történelem során sokszor „tépte balsors”, ezért megtanulták használni az eszüket. „A magyarok között sok a zseni – írja. Gondoljanak csak bele, hogy mi mindent találtak ki a magyarok. Bíró László és a golyóstoll.

¹⁹ Hill, Richard: Mi, európaiak. - Geomédia Szakkönyvek. Budapest. 1999. 282-288. p.

Gábor Dénes és a hologram. Rubik Ernő és a kocka. Bartók Béla és meglepően eredeti és különleges zenéje.” Megemlíti továbbá a Nobel-díjasainkat, de a Polgár lányokat is, akiket az édesapjuk tanított sakkozni, és mindhárman nemzetközi hírnévre tettek szert. Külföldön azonban mégsem ezek miatt a tulajdonságaink miatt ismernek bennünket, hanem a néptáncainkról, a borainkról, a gulyásról, ami nálunk leves, a külföldieknek pedig pörkölt.

„Ha falba ütköznek, mindig át tudnak jutni a túloldalra: körbe, felül, alul, de valahogy átjutnak” – idéz a szerző egy régóta Magyarországon dolgozó ír üzleti tanácsadót. Ehhez hasonló egy vezető osztrák diplomata mondása is, mely Magyarország EU-csatlakozási kérelmének beadásakor hangzott el: „Ha a magyarok bejutnak, mindenkit megelőznek”. A kérdés csak az, hogy mikor.

„2002 elején alkalmaztak először egy olyan véleményvizsgáló skálát, amely azt mérte, hogy az emberek mennyiben vélik úgy, hogy társadalmunkban kontraszelekció érvényesül, ami az "igaz világba vetett hitnek" épp az ellentettje: kontraszelekció esetén méltánytalan mind a győzelem, mind még markánsabb, még elterjedtebb, mint két éve. Itt van tehát egy karakteres, sőt elmélyülő különbség, ami kifejezetten szembeállítja az amerikai és a magyar mentalitást. Ez a hazai, kritikus, keserű helyzetjellemezés egyébként beleillik abba a pesszimizmusba hajló világképbe, amely a honfitársainkat - egybecsengő eredmények tanúsága szerint - hosszabb ideje, több vonatkozásban jellemzi. Minden bizonnyal nem egyszerűen hangulati hullámverésről, hanem kikristályosodó nemzeti-kulturális sajátosságról van szó.”²⁰

²⁰ www.mindentudas.hu/doc/hunyady_nyomtathato.rtf

Etnikai - kisebbségi sztereotípiák

A negatív érzelmi színezetű etnikai előítélet nem más, mint hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló ellenszenv. Ez megmaradhat az érzések szintjén, de kifejezésre is juthat a viselkedésben. Irányulhat egy-egy csoport egésze, de egyetlen egyén ellen is, azon az alapon, hogy a szóban forgó személy az adott csoport tagja. Az előítélet célpontja hátrányos helyzetbe kerülhet, aminek nem saját helytelen viselkedésében van az oka.

Magyarországon a cigánysággal kapcsolatban léteznek sztereotípiák a köztudatban. A rendszerváltás gazdasági és társadalmi változásainak a hatása nem érintette kedvezően a romákat, akik Magyarországon a legnagyobb lélekszámú kisebbség, hivatalosan elismert nemzetiség. Nem rendelkeznek anyaországgal, ezért határozzák meg őket etnikai kisebbségként, és nem nemzeti kisebbségként. A 2001-ben történt népszámlálás adatai szerint 190 046 fő roma vagy cigány élt Magyarországon. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete 2003-as felmérése szerint 570 000 fő a lélekszámuk.²¹ Ez az összlakosság 5%-át jelenti. A roma értelmiség szerint ma ez a szám az egymilliót is eléri.

Érdemes különbséget tenni a roma és a cigány kifejezések között. Romáknak azokat nevezik, akik vállalják a roma identitást. Cigányok azok, akiket a környezetük cigánynak nevez, attól függetlenül, hogy ők minek tekintik magukat.²² A cigánysággal kapcsolatos sztereotípiák abban gyökereznek, hogy a cigányok jó része szegény, magas náluk a népszaporulat, összekapcsolják velük a bűnözést és az iskolázatlanságot.

A romák nagy része szegénységben él. Súlyos probléma a cigány népességben belül a nagycsaládosok nagyon magas aránya. A cigány lakosság várható élettartama jóval alacsonyabb, a nyugdíjas korú cigányok száma csekély. Ennek oka lehet a rossz szociális helyzet. A cigányok között magas az analfabéták száma. Ez főként a keleti megyékre jellemző (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar). A főváros környékén és Észak-Dunántúlon szinte teljesen sikerült felszámolni az analfabétizmust. A mostanában folyó iskolabezárások és összevonások súlyosan érintik őket. A romák egy kisebb része asszimilálódik, elhagyja a hagyományos roma életformát.

²¹ http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html

²² http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_cigányok

A rendszerváltás olyan problémákat hozott felszínre, melyek korábban is megvoltak rejtett formában. A rendszerváltási időszakban a másság és a mássággal kapcsolatos előítéletek megváltoztak, a korábban lappangó előítéletek nyíltabbá váltak.

1995-ben végeztek egy empirikus társadalomkutatást²³, mely azt vizsgálta, hogy milyen előítéletek, sztereotípiák, hiedelmek, vélemények élnek a mai Magyarországon „más”-nak tekinthető társadalmi csoportokról. Vizsgálták a cigányokkal, a zsidókkal szembeni attitűdöket. A célba vett populáció 15-20 év közötti magyar fiatalok csoportja. A rendszerváltás utáni fiatalok helyzete sajátos, hiszen ők nem tapasztalták meg a rejtett előítéleteket, hanem személyesen találkoznak megjelenésükkel akár ezek célpontjaként, résztvevőjeként, szemlélőjeként.

Van-e Magyarországon cigánykérdés? Erre a válaszadók 85%-a igennel válaszolt, 5% szerint nincs, a többi 10% nem tudott válaszolni a kérdésre.

Miben áll a cigánykérdés? A legtöbben a cigányok közötti bűnözést tartották a legproblematikusabbnak. Nagyon aggasztónak tartják továbbá a cigányok nagyon rossz anyagi, szociális és kulturális helyzetét; a cigányok közötti nagyobb népszaporulatot a lakosság többi rétegéhez képest; valamint a cigányok gátlástalanságát.

Hogyan lehetne a cigánykérdést megoldani? A kérdőívben erre négy megoldást kínálnak a fiataloknak. Egy asszimilációs megoldást: a cigányok olvadjanak bele a magyarságba; egy disszimilációt: a cigányok ne keveredjenek a magyarokkal; az egymás mellett élést javasolják; és egy szélsőséges kirekesztőt: települjenek a cigányok máshová. A legtöbben (36%) az egymás mellett élést választották, vagyis azt a megoldást, hogy cigányok és nem cigányok ne olvadjanak össze, ne különüljenek el, hanem éljenek egymás mellett. 13%-ot kapott az asszimilációs javaslat, és 14%-ot az a szélsőséges megoldás, hogy „A cigányok települjenek ki Indiába vagy máshová.” A többi válaszadó szerint úgy jó, ahogy van, vagy nem tudják, hogyan lenne jó. Azokat a válaszadókat, akik kitértek az egyértelmű válasz elöl, tekinthetjük nem sztereotípiás gondolkodásúaknak.

A kutatók felteszik a kérdést, hogy az előítéletesség egyéni és csoportos, spontán és intézményes megnyilvánulásai kezelhetők maradnak-e hosszabb távon egy demokratikus jogállam keretei között, avagy e kereteken túllépve erőszakos eseményekhez vezetnek-e?²⁴ A válasz csak feltevésekbe és jóslásokba bocsátkozik: vajon azok a válaszadók, akiknél

²³ Barczy Magdolna-Diósi Pál-Rudas János: Vélemények a másságról-előítéletek a fiatalok körében Egy empirikus kutatás zárótanulmánya. - Bar Kochba Intézet. Budapest. 18-20. p.

²⁴ Uaz, mint az előző. 103. p.

előítéletességet tapasztaltak, egy megfelelően előkészített helyzetben ott lennének-e az utcán randalírozó és a kisebbségi csoportokkal szemben romboló és agresszív módon fellépő bandák és rohamosztagok tagjai között?

A kérdőíves társadalomkutatás helyzetében működik a válaszadóknak egy racionális kontrollja, tudják, hogy mit illik felelni. Amikor a terror intézményesül, amikor a tömeglélektan törvényei uralkodnak, és a gátlások, elfojtások, tanult viselkedésminták lefoszlanak az egyénről, és az attitűdök érzelmi szférája, az ösztönök uralják a viselkedést, akkor már egész másként reagálhatnak a válaszadók. Mi történne egy olyan helyzetben, amikor skinheadek csoportjai már tömegverekedéseket kezdeményeznek, gyűjtogatnak, ölnek? Hányan menetelnek majd árpádsávos zászlók alatt? Ez csak egy gondolatkísérlet. A szerzők 1995-ben tették fel ezeket a kérdéseket.

Hogyan változhat a cigányság helyzete a jövőben? Mit lehet tenni a sztereotípiák ellen?

A cigányság alakulásában nagy szerepe van az oktatásnak. A roma gyerekek már eleve olyan lemaradással kerülnek az iskolába, mely maga után vonja az iskolai kudarcot. Már eleve az indíttatásuk alapján kudarcra vannak ítélve. Pedig más **lehetőségük a roma közegből való kitörésre, az asszimilálódásra, emberi életre csak akkor van, ha tanulnak.** Pontosan fel kellene tárnai a cigánytanulók iskolai sikertelenségének és lemorzsolódásának iskolai és iskolán kívüli okait, és az okok ismeretében lehet megoldásokat keresni a problémák kezelésére.

Fontos, hogy a pedagógusok hogyan kezelik a cigánygyerekeket, sok múlik rajtuk. A Pigmalion-effektus²⁵ működik a cigánygyerekeknél is. Ha a pedagógusok előítéletesen kezelik őket, a velük szembeni elvárásnak megfelelően fognak viselkedni.

Magyarországon is vannak azonban kezdeményezések arra, hogy az embereknek foglalkozásokon megtanítsák kezelni a sztereotípiákat.

2001-ben alapították az Ec-Pec Alapítványt az International Step by Step Association hálózatának (ISSA) tagjaként, mely előítélet-kezelő tréningeket szervez.

Az ISSA szakemberek eredetileg amerikai színes bőrűekkel szembeni előítélet kezelésére dolgozták ki a tréningeket. A magyar viszonylatokra az Ec-Pec Alapítvány pszichológusokból és szociológusokból álló csoportja dolgozta át.

A tréningek témája mindenféle előítélet. A résztvevőket különféle bennük rejlő előítéletekkel szembesítik, és megpróbálják ezeket velük feldolgoztatni. A tréningek célja,

²⁵ Pigmalion-effektus: a tanári elvárásoknak és előítéleteknek a diákok iskolai fejlődésére és szellemi képességeire gyakorolt hatása. Pszichológiai lexikon. - Magyar Könyvklub. Budapest. 2002. 348. p.

hogy a résztvevőket önkontrollra készítse, vagyis tudatos viselkedésre olyan szituációkban, amelyekben eddig az előítéletek irányították őket.

Kik számára szerveznek előítélet-kezelő tréningeket? ²⁶ Pedagógusok számára, akiknek nagyon fontos szerepe van a roma gyerekek nevelésében-oktatásában. Sokszor tanári előítéletek befolyásolják a tanulók tanulmányi előmenetelét.

A tréning célja, hogy a pedagógusok vegyék észre, hogy milyen előítéletes viselkedést tanúsíthatnak, megmutassák, hogy jelennek meg az előítéletekhez kapcsolódó érzelmek, a résztvevők legyenek képesek egy tudatos előítélet-mentes viselkedés alkalmazására. Talán ezekkel a tréningekkel is hozzá lehetne járulni a roma gyerekek felzárkóztatásának segítéséhez egy megváltozott pedagógiai attitűd eredményeként.

Társadalmi szinten is sok kezdeményezés, intézkedés történik a cigányság felzárkóztatására.

2005. február 2-án Szófiában meghirdették a *Roma Integráció Évtizede Programot*²⁷. Az alapítók kelet- és közép-európai országok miniszterelnökei és kormánypolitikusi voltak. A program célja a romák társadalmi és gazdasági integrációjának felgyorsítása. Magyarország is tagja ennek a programnak, melynek hazai meghirdetése 2005. május 19-én történt. Kidolgozták a RIÉP Stratégiai Tervet, mely négy prioritási területen - oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy – realizálódik. Átfogó célokat fogalmaz meg az egyenlő bánásmód érvényesítésére a kultúra, a média, a sport területén, ezekhez feladatokat, mutatókat, intézkedéseket rendel. Ezekben mindenhol megjelenik az esélyegyenlőség, az egyenlő hozzáférés elve. A Stratégiai Tervet 2007. április 26-án a Kormány, június 25-én az Országgyűlés is elfogadta. Kétévente határozzák meg a konkrét feladatokat és értékelik egy kétéves időszak eredményeit.

²⁶ http://www.ecpec.hu/content/content_101.html

²⁷ <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1052&articleID=4821&ctag=articlelist&iid=1&accessible=0>

Zsidó kisebbségi sztereotípiák

Az antiszemitizmust Júdea időszámításunk előtt 586-ban történt bukásáig szokás visszavezetni. A szerteszóródott zsidóság merev szabályokat követett: táplálkozási szokásaik nem tették lehetővé, hogy másokkal együtt egyenek, tilos volt számukra a kifelé házasság. Bárhová is kerültek, hithűségük mindenütt problémát okozott számukra. Szertartásaik közül a legnagyobb értetlenség a körülmetélést fogadta. Ennek jelképi tartalmát, a lélek körülmetélését, a mai napig nem értik, inkább egy barbár gyakorlatnak, a férfiasság fenyegetésének gondolják. Mivel a korai keresztények zsidók voltak, egy-két évszázadra volt szükség ahhoz, hogy ezt a tényt el lehessen felejteni. A zsidók végső soron vallási csoport, a Biblia kijelentése szerint a zsidók Isten kiválasztott népe, és azért üldözik őket, mert nem ismerik el a Megváltót.

Az európai közgondolkodásban azóta létezik antiszemitizmus, mióta a Római Birodalom lehetőséget adott a zsidóknak a tömeges bevándorlásra. A „modern antiszemitizmus” gondolata pedig az 1897-ben Baselben tartott első zsidó világkongresszus óta él. Alapja az a gondolat, hogy a zsidók az egész világot az uralmuk alá akarják vonni egy világméretű összeesküvés keretében. A kongresszus nagy nyilvánosságot kapott, és kialakult a cionista mozgalom. Fő célja, hogy a világ zsidóságát egy hazában egyesítse. A cionizmus azt eredményezte, hogy a zsidóság a korábbival ellentétben nemzetként, és nem vallási felekezetként jelent meg. A politikai cionizmus egy zsidó állam képét vetette fel, mely szerint, ha a zsidók egyesítik erejüket, gazdaságilag uralhatják az egész világot, mely szegénységet jelent a nem-zsidók számára.

Ma már a vallási eltérés nem sokat számít. A zsidókról elképzelt sztereotípiák alapjai inkább ilyen gondolatok: gazdagok, fösvények, törtető, rámenősek stb.. A legtöbbjük ma már nem is gyakorolja a vallást. Ez azonban nem jelenti a velük kapcsolatos sztereotípiák csökkenését. Az egyetlen hazátlan nép volt, szétszórta a világon, legnagyobb számban Izraelben.

A zsidók konzervatív értékeket képviselnek. Jellemzi őket a tudományok, az intellektuális teljesítmények iránti érdeklődés, a szellemi megtermékenyítés, a zsidó kultúra történelmi hagyománya. Mire vonatkoznak a velük kapcsolatos sztereotípiák? A zsidók jól gazdálkodnak, szorgalmasak, szomjúhozna a tudásra, az átlagember jogait mindenek fölé

helyezik, törekvőek, és törekvésük sikereket eredményez számukra a lehetőségek ranglétráján.²⁸

A magyarországi zsidóság megítélése nyelvi-kulturális szempontból nem választható el a magyar népességtől, sokan csak vallásukat gyakorolják, de **magyarnak érzik-vallják magukat.**

A magyar társadalomban a rendszerváltás után megnőtt az antiszemitizmus. Sok olyan hangzik el az utcákon, jelenik meg a házak falán, az újságokban, ami félelmet keltő. Az antiszemitizmustól nemcsak a zsidók félnek, hanem veszélyt jelenthet az egész társadalom számára. Különös aggodalmat jelentett ez az Unóba lépés előtt. Gyakran jelennek meg olyan aggodalmak az Európai Unió új tagországaival szemben, hogy antiszemita eszmék és konfliktusok is bekerülhetnek az Unióba.

Van-e zsidókérdés Magyarországon? - teszik fel a kérdést fiataloknak kutatásvezetők egy már korábban is említett empirikus vizsgálatban.²⁹ Ők maguk abból a premisszából indulnak ki, miszerint zsidókérdés, mint olyan, valójában nincs, maga a fogalom tulajdonképpen az antiszemitizmus terméke. Magyarországon a zsidóság a maga életét éli, csak azok terhelték meg a nemzetet ezzel a kérdéssel, akik elkezdtek zsidózni, kirekeszteni. A fiatalok 40,3 %-a szerint nincs, 24,1 % azt mondja van, és 35,6% nem tudja. A megkérdezettek között a zsidó fiatalok 72%-a érzi úgy, hogy van zsidókérdés. Ezt nem feltétlenül ideológiailag gondolják így, hanem pusztán a hozzájuk való viszonyból indulnak ki. Nyolc sztereotípiát gyűjtöttek össze a hazai nyilvánosságból. Ezek közül hat kifejezetten negatív, előítéletes jellegű: a zsidók másságára vonatkozik, törtető, erőszakosak, terjeszkedők. A legelső helyre (13%) az a manapság is közkeletű sztereotípiát kerül, hogy sok vezető és kulcspozícióban jóval több zsidó van, mint a tényleges arányuk a lakosságon belül. (Ez szolgált a húszas évek elején a zsidótörvényeket megelőző numerus clausus ideológiai alapjául. Zárt szám, mely faji és nemzetiségi megkülönböztetés alapján szabja meg az egyetemekre felvehetőek számát.³⁰) A második helyen az egyetlen filozemita (zsidóbarát) kijelentés végzett, miszerint a magyarok féltékenyek a zsidókra. További három kijelentés még említésre méltó: a vegyes házasságok révén a zsidók egyre inkább beolvadnak a magyarságba, a zsidók elfoglalják a jó helyeket a magyarok előtt. A zsidók nem olyanok, mint

²⁸ Gordon W., Allport: Az előítélet. - Osiris Kiadó. Budapest. 1999. 242. p.

²⁹ Barcy Magdolna-Diósi Pál- Rudas János: Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében. – Bar Kochba Intézet. Budapest. 1996. 33-34. p.

³⁰ Idegen szavak és kifejezések szótára. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1976. 590. p.

a magyarok, egészen mások. Kevesek gondolják azt, hogy a zsidó szellem elárasztja a magyar szellemet, a zsidók egyre inkább magukba olvasztják a magyarokat, és a zsidók agresszivitása miatt a magyarok nem érzik jól magukat. A kutatásvezetők igazolva látták a kiindulópontban tett feltevésüket: objektíve létező zsidókérdés nincs, csak az antiszemitizmus generálta zsidókérdés.

1993 és 2003 között végzett más vizsgálatok szerint³¹ a felnőtt lakosságnak körülbelül 10%-a szélsőségesen antiszemita, és a népesség további 25%-a táplál különféle zsidóellenes előítéleteket.

Magyarországon a zsidóellenesség az 1989-es rendszerváltáskor váratlanul a semmiből bukkant elő és terjedt el nagyon gyorsan. A kommunista rendszer évtizedeiben antiszemitizmusról nem lehetett hallani, bár dokumentumok, visszaemlékezések, irodalmi művek arra engednek következtetni, hogy ebben az időszakban is jelen volt az antiszemitizmus hazánkban, a háború után is rejtetten tovább éltek a zsidósággal kapcsolatos sztereotípiák, amelyek amikor lehetett, elő is kerültek. A kommunista rendszer a nyílt zsidókérdést nem tolerálta, ugyanakkor mégis volt egy látens politikai antiszemitizmus. A rendszerváltás után napvilágra került dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a párt és kormányzati szervek nyilvántartották a látókörükbe kerültek zsidó származását, és ha úgy értékelték, hogy ez bármilyen szempontból kockázatos számukra, diszkriminatív intézkedésekkel sújtották az érintetteket.

A háború és a rendszerváltás közötti időszakban is tovább éltek azok a sztereotípiák, amelyek amikor lehetett, nyilvánosságra is kerültek. A rendszerváltás után a zsidóellenesség az értelmiségiek körében jelent meg. Ennek az oka, hogy ebben a rétegben mindvégig elevenen maradt a zsidókérdés. Felmerülhet a kérdés, teret nyerhet-e a mai Magyarországon az antiszemita politika? Magyarország léte az Európai Unióban, beágyazódása az európai politikába valószínűtlenné teszi ezt. A modern korban mindig a társadalmi elitől függött, hogy politikai tényezővé vált-e a zsidóellenesség. Az antiszemitizmus politikai tényezővé válásához az kell, hogy a társadalmi elit aktívan hirdesse az antiszemita eszméket. Ez veszélyessé is válhat. Reméljük az ellenkezője következik be, és a zsidóellenes előítéletek elhalványulnak.

³¹ Kovács András: A kéznél lévő idegen. Antiszemita előítéletek a mai Magyarországon. - PolgART, Budapest. 2005. 247-266. p.

Társadalmi - foglalkozási sztereotípiák

A társadalmi - foglalkozási kategorizálás alapja lehet többek között cím, rang, beosztás, vagyon, képzettség és akár az életvitel is. A társadalmi – foglalkozási csoportok közötti különbségek a betöltött szerepből, a végzett tevékenységből, az elért teljesítményből és az elfoglalt helyzetből adódnak. A csoportok hierarchikus kapcsolatban állnak egymással, eltérő a presztízsük, ugyanakkor az adott társadalmon belül egymásra vannak utalva.³²

Az anyagi helyzetet vizsgálva két végletes, egymással szembenálló csoport, a gazdagok és szegények csoportja, az emberiség történetében mindig megtalálható volt. Árnyaltabb kategorizálás a felső-, közép- és alsó társadalmi osztályra tagolódás. Ez a csoportosítás vagyoni helyzetre, jövedelemre; végzettségre, foglalkozásra; hatalomra, befolyásra, presztízsrre; és életvitelre, életmódra; továbbá ezen tényezők kapcsolataira is utal. Számos vizsgálat utal arra, hogy az anyagi helyzetet és hozzá kötődő osztályhelyzetet a gazdagok és szegények személyes tulajdonságaira vezetik vissza.

Például egy második világháborút követő amerikai felmérés eredménye szerint a válaszdók szegénység okaként a szegények feltételezett negatív tulajdonságait (lustaság, képesség, törekvés és takarékoság hiánya) jelölik meg. Ezek a negatív sztereotípiák a társadalmi jólét kezelésének alapjává válhatnak, mintegy felmentést adva a gazdagoknak a közönyre, az áldozatvállalás elhárítására. Ezzel párhuzamosan működik az emberekben az „érvédelem”. Megnyugtatóbb azt hinni, hogy az kerül nehéz helyzetbe, aki rászolgált, mint feltételezni, hogy ez bárkivel megeshet.

A társadalmi-foglalkozási kategorizáció fontosságát és erejét bizonyítja, hogy etnikai kategóriákkal összevetve meghatározóbbnak bizonyul a társadalmi hovatartozás, mint például a bőrszín. Egy 1956-ban elvégzett, majd 1978-ban megismételt felmérés eredménye szerint - felső- és alsó osztálybeli, fehér és fekete amerikaiak tulajdonságait vizsgálták - a megkérdezettek nem a bőrszínt, hanem a társadalmi helyzetet preferálták. A felső osztályhoz tartozók értelmesek, ambiciózusak és rendezett külsejűek, míg az alsó osztályhoz tartozók lusták, hangosak és piszkosak.

Magyarországon a rendszerváltás előtt, a kommunista uralom alatt a foglalkozás státusz hierarchiában viszonylag magas volt a munkás státusza, az értelmiség bár a hierarchia csúcsán helyezkedett el, nem kapta meg az ehhez tartozó anyagi háttérrel. Kiemelkedő anyagi helyzetbe a párt vezetői és tisztségviselői kerültek. A rendszerváltás politikai - gazdasági

³². Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 177-189. p.

átalakulásának eredményeként a hatalmi elitből, valamint az alsó- és középrétegből új társadalmi osztály válik ki, a vállalkozók, üzletemberek csoportja, az alsó-és középosztály többi része pedig süllyedni kezd. Elkezdődik a társadalom polarizálódása gazdagokra és szegényekre, sőt nincsteleneke, ezek is sztereotípiákat eredményeznek.

Az elfoglalt társadalmi helyzet a maga hatásaival, lehetőségeivel és perspektíváival fontos tényezője az emberek személyiségfejlődésének. A kényszerből vagy szabadon választott foglalkozás is jelentős hatással van az emberek személyiségének alakulására, a köztük lévő hasonlóságok és különbségek megnyilatkozására.

A GfK-Csoport³³ 2007 március és május között megvizsgálta, hogy milyen a lakosság bizalma az egyes szakmák képviselőivel szemben. A vizsgálatot Európa 17 országában és az Egyesült Államokban is elvégezték. 16481 tizenöt évnél idősebb embert kérdeztek meg.

Magyarországon leginkább az orvosokban és tanároknak bíznak az emberek, derült ki a felmérésből. A legkevesebb a bizalom a felsővezetőkben és a politikusokban. Az összes európai országban is az orvosok és a tanárok kapták a legnagyobb bizalmat.

Felmerül a kérdés, hogyha a legelőkelőbb helyen a tanárok és az orvosok állnak, akkor mégis miért olyan negatív a megítélésük a nyilvánosságban. Kozák Ákos szerint, aki a GfK Hungária Piackutató Intézet igazgatója, ez azért van, mert meg kell különböztetnünk az aktuálpolitikai vonatkozásokat az évtizedekre visszanyúló hozzáállástól. Ezeknek a hivatásoknak a képviselőivel személyes, és sokszor bizalmi viszony alakul ki, és ez által a kapcsolat által felértékelődik a felek közötti viszony.

A foglalkozási sztereotípiák egy csoportja a nemi sztereotípiákkal van összefüggésben. Napjainkban csökkenőben vannak a nők és a férfiak között a nemi jellegből adódó különbségek, a nemi szerepkörök változnak. A női sztereotípiák különösképpen változik, mely különböző problémákat vet fel. Az egyik ilyen probléma, hogy a nők tér nyerhetnek-e magasabb presztízsű pozíciókban. Az Európa Bizottság Foglalkoztatási és Szociális Ügyekért Felelős Bizottsága elindította a *Diagnosis of Gender Awareness* projektet, amely zászlajára tűzte a nők és férfiak között tapasztalható egyenlőtlenségek megszüntetését a helyi és regionális szintű döntéshozatalban.

³³ A GfK-csoport a világ vezető piackutató vállalatának egyike. Információ- és adatszolgáltatásukat megbízzók helyi, országos és nemzetközi szinten használják fel. A GfK Hungáriát a piacgazdaság bevezetésének küszöbén, 1989-ben alapították. A GfK folyamatosan vizsgálja a piacot, figyeli a fogyasztók viselkedését és a trendeket. Az adatokat átalakítja információvá, és igény szerint közreműködik a megbízó jobb marketingdöntéseinek meghozatalában. Ez a GfK küldetése az egész világon, így Magyarországon is.

A vezetői beosztásban megnövekedett a nők száma a gazdasági életben. Kutatások bizonyítják, hogy a 21. század a nők évszázada lesz.³⁴ Női munkavállalók esetén a munkaadók sokszor hátráltató tényezőnek tekintik a gyerekeket, a családot. A nők sokszor olyan munkát keresnek, amely nem igazán ígér előrelépési lehetőséget, hogy teljesíthessék a hagyományosan elvárt családi kötelezettségeket, így könnyebben össze tudják egyeztetni a családi és munkahelyi elvárásokat. Ez főleg azokra a nőkre érvényes, akik a hagyományos nemi szerepben gondolkodnak. A feminista mozgalmak a nők saját nemükkel szembeni előítéleteiknek a csökkentésére is hatni kívántak. Magyarországon a nőmozgalmak sohasem voltak erősek, sikeresek, nálunk a nagyarányú női munkavállalás ellenére is élnek negatív női sztereotípiák.

Egy pártról, politikusról alkotott véleményünket erősen befolyásolja, hogy milyen információval rendelkezünk. Ha nekünk tetsző csak egyetlen pozitív információ birtokába jutunk, hajlamosak vagyunk egyszerre több pozitív jelzővel is felruházni kedvenc pártunkat, politikusunkat. A nekünk vonzó, szimpatikus külsejű politikusról azt gondoljuk, hisszük, hogy okos, becsületes, kedves stb., és fordítva, amit pozitív, vagy negatív torzításnak nevezünk. A negatív torzítások, vélemények azonban jobban megragadják figyelmünket, kiemelkednek a háttérből, így nagyobb hangsúlyt kapva befolyásolják a politikus személyéről, a párt programjáról alkotott összbenyomást.

³⁴ www.gender.uni-corvinus.hu/k_libra_projekt.php, Vezetői stílusváltás – női vezetők a gazdasági életben (OTKA T35064), Témavezető: Nagy Beáta. Kutatási időszak: 2001–2002

Nemi sztereotípiák

A nemi szerepeket a nemek közötti biológiai különbségek talaján létrejövő munkamegosztás alakította ki. De valóban létezik-e olyan biológiai alap, amely alapot adhatna a nők és férfiak közötti megkülönböztető bánásmódra? Jellegzetes különbségek alakultak ki a férfiak és a nők viselkedése, személyiségjegyei között. A tipikus férfi céltudatos, erős, határozott. A tipikus nő szerény, gondoskodó, kedves, alkalmazkodó, szelíd. A nőknél az emóciók dominálnak a racionalitással szemben. „A férfi továbbá elvszerű, következetes, hajlíthatatlan, agresszív, alkotó, domináns szerepre, hatalomra tör... A nő a megbocsátó, együttműködő, gondoskodó, passzív, tűrő fél...”³⁵ Hagyományosan a nőké a házi szerepkör: a gyereknevelés, a gondozás, az otthon harmóniájának, melegének a biztosítása, a családról való gondoskodás, míg a férfiaké a gazdasági szerep, az anyagi javak előteremtése, az önmegvalósítás szerepköre. Ezek a különbözőségeket a nemi sztereotípiákban is megnyilvánulnak.

Ma már a múltbeli sztereotípiával sokszor ellentétes a férfi és a női szerepvállalás, bár kétségtelen, még napjainkban is akadnak e hagyományosan sztereotípiák szerint élő családok. Amíg a női szerepvállalás a sztereotipikusan férfiasnak tekintett szerepekre is kiterjedt, addig a férfiak részvétele a hagyományosan nőies szerepkörökben igen ritka. Férfiakat alig lehet találni háztartásbeliként például. A férfias szerepkörök megmaradnak tehát a férfiaknak, de egyre több nő lesz napjainkban családfenntartó gazdaságilag, mivel a hagyományos családmodell (apa, anya, gyerekek) is változik, **egyre több nő vállal társ nélkül gyereket, vagy válik válás során egyedülállóvá, anyagilag függetlenné.** Az anyasághoz és a hozzá tartozó szerepekhez is kapcsolódnak sztereotip elvárások.

A magyar társadalom még nem fordít kellő figyelmet a nemek közötti egyenlőtlenségek megszüntetésére. A nőkkel szembeni diszkrimináció az élet különböző területein igazságtalanul megnyilvánul. A több mint kétszáz évre visszatekintő feminista mozgalom megléte is bizonyítéka a nők alávetett helyzetének.³⁶ A nők egyenjogúságáért, a női emancipációért folytatott küzdelmet az egyenlőtlenségek felszámolásának elérése hívta életre. Platón már az ókorban egyenlőnek tekintette a nőket a férfiakkal: ugyanolyan oktatásban, nevelésben részesítette volna őket, mint a férfiakat, ugyanolyan feladatok elvégzésére tartotta

³⁵ <http://silver.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97januar/hell.html>

³⁶ <http://silver.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97januar/hell.html>

őket alkalmasnak. Arisztotelész nagyon is különbözőnek ítélte a két nemet, a nők szerinte a férfiakkal ellentétben alkalmatlanok a kormányzásra.

A feminista mozgalom világszerte igyekszik tenni a nők egyenjogúságáért. Magyarországon feminista mozgalomról még mindig alig lehet beszélni. A feministákról alkotott előítéletek még ma is nagyon erősek, és még az előző rendszerből maradtak ránk. A feministaellenes propagandának köszönhetően kialakult egy hamis kép a közvéleményben, miszerint a feminizmus férfigyűlölő, maguk „a feministák pedig magányos, frusztrált, kártékony nők, akik családi életüket zúznak szét, válásokat kényszerítenek ki, gyermeki életüket tesznek tönkre.”³⁷ A közgondolkodás még ma is keveset tud a feminizmusról. A szakirodalom ezt a nemek kérdésre vak (gender-blind) társadalomnak nevezi.³⁸ Ez érvényesül a törvényhozásban, amikor a törvényhozók nem vizsgálják meg külön-külön a nőkre és a férfiakra gyakorolt hatását a törvénynek. A feminista gondolkodás különválasztja a társadalmi és a biológiai nem fogalmát. Magyarországon a társadalmi nem (gender) fogalmát alig ismerik. Ez azt jelenti, hogy a női identitások társadalmi és kulturális meghatározottságok következtében alakulnak ki. Olyan társadalmi és kulturális összefüggés rendszerről van szó, amely a nemek - nők és férfiak – helyzetét, szerepét meghatározza adott helyen, adott korban és adott időben. A nemek közötti egyenlő esélyek megvalósulásához hozzájárulhatna egy a társadalmi nemek szempontjából érzékeny („gender-sensitive”) statisztika, amely valóságghűen mutatná a nők és a férfiak társadalmi helyzetének alakulását. Ebben, ahol lehetséges, az adatok nemek szerinti bontásban szerepelnének.

Az Európai Unió igyekszik tenni a nők és férfiak közötti esélyegyenlőség biztosításáért. Az egyenlő bánásmód biztosítása és az esélyegyenlőség politikája között különbséget kell tenni. A nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód biztosítása a nőekkel szembeni hátrányos megkülönböztetést, azaz a diszkrimináció tilalmát jelenti. Az esélyegyenlőségi politika azt kívánja meg a tagállamoktól, hogy az élet legkülönbözőbb területein (oktatás, egészségügy, munkaerőpiac, szociális biztonság) tegyenek lépéseket a nők egyenjogúsítása érdekében. Az EU politikája általában a nemek közötti diszkriminációt tiltja, tehát az Unió férfi polgárait ugyanúgy vonatkozik, mint a nőkre. A valóságban azonban a férfiakat sokkal kevesebb hátrányos megkülönböztetés éri, mint a nőket. (Az Európai Unió első (1957) egyenlő esélyekre vonatkozó törvénye gyakorlatilag a nők jogait védte gazdasági és szociális

³⁷ Lévai Katalin: A nő szerint a világ. – Osiris Kiadó. Budapest. 2000. 196. p.

³⁸ Uaz, mint az előző. 10-11. p.

területen. A közösségi jog 1997-ig csak a nemek közötti diszkriminációt tiltotta, a faj, kor, vallás stb. szerinti megkülönböztetést nem.

Magyarországon a rendszerváltás óta eltelt időszakban a nők hátránya nemhogy csökkent, hanem számos területen nőtt a férfiakkal szemben. A nők hátrányos helyzetének legfőbb oka a mélyen rögződött előítéletekben, a nők és az esélyegyenlőség előítéletes társadalmi megítélésében keresendő.

Ma a társadalomban kialakult nemi sztereotípiák miatt a vállalati szférában például kevésbé alkalmaznak nőket magasabb beosztásban. A hagyományos női sztereotípiák pedig, miszerint a nők emocionálisak, gondoskodóak, kooperatívák, intuitívek, nagyon is összeegyeztethetőek egy ideális vezető képpel. A nemi sztereotípiák veszélyeztetik a nők karrierjét, előmenetelét. Az elmúlt években azonban már egyre több nő került vezető pozícióba, ennek köszönhetően megváltozni látszik az a sztereotípia, hogy a nők nagyon is emocionális oldalról közelítik meg a problémákat. A sztereotípiák megszűnésének másik oka, hogy ma már sokkal több tekintetben hasonlítanak egymáshoz a férfiak és a nők, mint amennyi képességben és adottságban különböznek egymástól.³⁹

Évtizedekkel ezelőtt, amikor a nők megjelentek a munkahelyeken, férfias viselkedésre törekedtek, férfias munkastílust vettek fel, ez gyakran kudarcot eredményez, a környezet sem fogadja el ezt a viselkedést. Az elmúlt néhány évben ismerték fel, hogy a nők hatékonyan tudnak dolgozni és eredményes vezetők, és ebben a nőies tulajdonságaik segítik őket. Kutatók azt találták, hogy amennyiben egy női vezető "nőies" készségeit latba veti, még akár egy férfiak által dominált munkahelyen is, nagyobb sikereket tud elérni szakmailag, és emberileg egyaránt.

A nők kommunikációs stílusa, a munkatársakkal való együttműködés, a beosztottakra való támaszkodás, empátiás készségük nagyban hozzájárul sikerességükhöz. A női főnökök inkább figyelembe veszik az alkalmazottak magánéleti problémáit (házassági krízis, vagy a gyermek betegsége), és segítséget is nyújtanak akár emberileg, akár szociálisan.

A nyugati országokban speciális tréningeket fejlesztettek ki női menedzsereknek abból a célból, hogy segítséget nyújtsanak egyéni vezetési stílusuk kialakításában, hogy megtalálják az arányt a "férfias" és "nőies" vezetési tulajdonságok között. Ma már nálunk is elterjedőben vannak a női hatékonyságot (asszertivitást) növelő tréningek. Magyarországon is érzékelhető,

³⁹ http://www.harp.hu/noi_menedzserek_ertelemmel_erzelemmel.htm

hogy a menedzsmenti kultúra egyre jobban felismeri, miszerint a női vezetők pozitív hatással vannak a vállalatok sikerére.

A nemi sztereotípiák megléte érvényesül a közéletben, a politikában is. Ennek megszüntetésére vonatkozó kezdeményezést tett a közelmúltban az SZDSZ, amikor 2007. május 15-én javaslatot nyújtott be a parlamentnek a női kvóta bevezetéséről. Magyarországon kevés nő vesz részt a közéletben, a politikai életben és a döntéshozó testületekben, a minisztériumok vezetésében, az önkormányzatokban és a diplomáciai testületekben. A támogató szervezetek között van az ENSZ CEDAW Bizottsága (Committee on the Elimination of Discrimination against Women), a nők elleni diszkrimináció valamennyi formájának leküzdését szolgáló egyezmény betartását ellenőrző testülete, valamint az Európai Női Lobbi (EWL), Európa legnagyobb, az Unió tagországaiiban, és a csatlakozásra váró országokban működő összesen mintegy 4000 nőszervezetet képviselő szervezet. Mindkét szervezet támogatja azt a célkitűzést, hogy ténylegesen egyenlővé tegyék a nők és férfiak részvételét a magyar parlamentben és általában a magyar politikai életben (50-50%).⁴⁰ A parlamentben október 16-án kezdődött el a nők valódi esélyegyenlőségének megteremtését célzó törvényjavaslat általános vitája. Az Országgyűlés a női kvótát november 27-én nem szavazta meg.

⁴⁰ <http://www.noikvota.hu/>

Az első benyomás

Szoktuk mondani, hogy a külső nem számít, csak a belső értékek. Hosszabb távú kapcsolatok esetében valóban igaz is ez a megállapítás, de egyébként hajlamosak vagyunk az első benyomás alapján ítélni.

Tegyük fel, hogy belépünk egy szobába, ahol ismeretlen embereket találunk. Komoly, szakállas, öltönyös öregurat, egy csinos, szőke rövidruhás nőt. Vajon melyikről gondoljuk, hogy ő az egyetemi professzor? Biztosan senki sem választaná a csinos hölgyet. Róla nem feltételeznénk, hogy magas IQ-val van megáldva.

Az első benyomás nagyon fontos, minden további benyomásnál fontosabb. A későbbi benyomásokra már kevesebb figyelmet fordítunk. Az elsőnek kapott információknak sokkal nagyobb hatása van az ítéletekre.

Különbséget lehet tenni a pozitív első benyomás és a negatív első benyomás között is. Tapasztalatból is tudjuk, hogy negatív benyomásaink sokkal nehezebben válnak pozitívvá, mint fordítva. A pozitívan cselekvő az elfogadott, a negatívan cselekvőt pedig el kell ítélni.

A külső megjelenés, hogy valaki ápoltság vagy elhanyagolt, nagyon sokat elárul az egyénről. Ez alapján és a viselkedés alapján gondolkodás nélkül skatulyázzuk be az embereket, és következtetünk a másik személyiségére, életstílusára. Az első benyomás meghatározza, hogy szimpatikus-e valaki vagy ellenszenves, bízunk-e benne vagy inkább elkerüljük. Ezeket a jeleket persze szűrjük egyéni ízlésünkön, véleményünkön, előítéleteinken keresztül.

Jellegzetes sztereotípiák társulnak tehát külső jellemzőkhöz. A szőke nő a viccekben is butának tartott alacsony intelligenciájú. A vörös hajú ledérségre hajlamos, boszorkány. A fekete rafinált, démoni. A kövér nőről azt tartják, hogy vidám természetű, ugyanakkor nem tartják szexinek, vonzóknak, de a vidámságot elvárják tőlük. Napjainkban, amikor egyre nagyobb publicitást kap az egészséges életmód, az egészségtelen kövérség már nem áll összhangban az egészséges vidámsággal. Egy szemüveges emberhez például az észet társítják.

A szépséggel a pszichológia is foglalkozik. Megfigyelések bizonyítják, hogy a kellemes külsejű emberek gyakrabban jutnak előnyökhöz az élet különböző területein. A vonzó külsejű embereket érdekesebbnek, társaságkedvelőbbnek hisszük. A szép pincérnőknek több borralalót adnak. Kutatások szerint a szép kisbabákra többet

mosolyog az anyukájuk. Örökbefogadásnál is ők részesülnek előnyben. Vajon előnyt élveznek a szépek a munkahelyeken is? Egy 1985-ös vizsgálat szerint a vonzó jelöltek nagyobb eséllyel indulnak az állásinterjúkon, és a 180 cm fölötti magas férfiak tíz százalékkal magasabb kezdő fizetést kapnak. Előítélet sokszor az is, hogy egy szép nő a külsejének, és nem a munkájának, teljesítményének köszönheti előmenetelét a ranglétrán. A párválasztásban az átlagos külsejűek találnak a legkönnyebben párt. A szépektől ugyanúgy tartanak, mint a csúnyáktól. A kognitív disszonancia⁴¹ ebben az esetben azt jelenti, hogy ne kelljen küzdeni, gyártunk egy elméletet, amely tehetetlenségünket előre magyarázza és erősíti. Például azt mondjuk, minek mellém egy szép ember, másnak is megtetszhet. Az ok valójában a párválasztó önbizalomhiánya.

Sokszor az első benyomás tévesnek bizonyul. De addig is, amíg a valóság ki nem derül, hosszú ideig rossz irányba befolyásolhatja az ítélőképességünket.

⁴¹ Disszincianciaelmélet: (a kognitív disszonancia elmélete): Festinger által kidolgozott elmélet, amely szerint az összeegyeztethetetlen gondolati elemek negatív feszültségi állapotot okoznak. Pszichológiai lexikon. - Magyar Könyvklub. Budapest. 2002. 74. p.

Viccek és sztereotípiák

A köztudatban szájról szájra terjedő viccek egy része jól mutatja a társadalomban jelenlevő sztereotípiákat. A viccek gyakran a társadalmi szerepek igazolójaként, megerősítőjeként működnek. Alkalmasak a társadalom visszásságainak a nevetségessé tételére, a rendszer kritizálására. Ezt bizonyítják a viccek a hagyományos sztereotíp kategóriákat szemlélve. A különböző korok viccei sok mindenről árulkodnak, sok mindent megtudhatunk belőlük arról a korról, amelyben születtek. Tematikailag vannak szőke nős viccek, anyósviccek, cigányviccek, zsidóviccek, rendőrviccek, politikai viccek, különböző népcsoportokhoz tartozó viccek, vicceket lehet kitalálni bármiről. A sztereotípiákon alapuló viccek veszélye abban van, hogy jó eszközei az előítéletek fenntartásának vagy szítésének.

A vicc nevetetés, szórakoztatás céljából jön létre. A legújabb kor szellemi terméke, életkora legfeljebb másfél évszázad. A városi folklór legelterjedtebb, legközvetlenebb formája. A népköltészeti alkotásokhoz hasonlóan egyéni indítékú, amely a terjedése folyamán közösségivé csiszolódik. Elsősorban élőlőzében terjed meglehetősen gyorsan, és időszerűsége, aktualitása tartja életben.⁴²

Kik a viccmesélők? Már ehhez is tartozik egy sztereotípiá. Az, hogy a nők nem tudnak viccet mesélni, és kevésbé humorosak, mint a férfiak. Egy társaságban, ahol nők is és férfiak is jelen vannak, valószínűleg a férfiak viccelődnek többet, ők a viccmesélők, a nők sokszor befogadónak sem elég jók, mert meg kell nekik magyarázni a hallottakat. A humormagazinok, a humoros műsorok szerzői is nagyobb részt férfiak, elenyészve akad közöttük nő. Talán nem is áll olyan jól a nőknek a viccmesélés?

Minden korban nagyon népszerűek voltak a politikai viccek, amelyek egy-egy nagyobb időszakot ölelnek át. Az emberek azért szeretik az ilyen vicceket, mert burkolt, humoros formában mondhatják el a véleményüket a társadalomról, a problémájukról. A mindenkori politikusok, közéleti személyiségek visszatérő szereplői a vicceknek.

A szőke nő mint sztereotíp kategória az utóbbi harminc évben jött létre és tartja magát a XXI. században is. A róluk szóló viccek elsődleges célpontjai a szőke nők, de a viccek szőke nője a valóságban lehet fekete vagy barna is, sőt még férfi is. Hogy is van ez? A szőke nős viccek valójában az emberi butaságot akarják nevetségessé tenni. Bizony sokszor van alapja ezeknek a vicceknek. „A földnek határai vannak, de az emberi butaság határtalan”- mondta már Gustave Flaubert is, s milyen igaza volt. Köves József szerint a buta ember őstípusa

⁴² Britannica Hungarica. Világenciklopédia. - Magyar Világ Kiadó. Budapest. 1998.

mindig és minden időben megjelenik a vicckultúrában.⁴³ Ha egy kicsit visszamegyünk a folklórbá, már a népmese műfajában is találunk olyanokat, amelyek az emberi butaságról szólnak.

Miért pont a szőke hajú nő lett a főszereplője ezeknek az emberi butaságokat nevetségessé tevő vicceknek? A szőke haj feltűnő, már a mesebeli királykisasszonynak is aranyhaja volt, Marilyn Monroe, a nagy nőideál is szőke, és ne felejtsük ki Doktor Szöszit sem, akinek sikerül megdönteni a sztereotípiát.

Kik találják ki ezeket a vicceket? Egy biztos, nem szőke nők. A férfiak, akik másképp gondolkodnak, mint a nők, már csak agyuk biológiai különbözőségéből adódóan is. A viccek sokszor a nőkkel kapcsolatos sztereotípiákat igyekeznek megerősíteni. Vegyük például az autóvezetéssel kapcsolatos vicceket! A közgondolkodás szerint ugyanis a férfiak jól, a nők rosszul vezetnek. A valóság azonban az, hogy a férfiak okoznak több balesetet, mint a nők. Persze, hiszen a nők sokkal körültekintőbbek, óvatosabbak, betartják a szabályokat. A mai világ jelképei a szőkék, így most az ő szellemi képességeiket teszik nevetségessé.

A következő szőke nős vicc már-már a mese műfajához áll közel nemcsak terjedelmében, hanem tartalmában is.

Profán történet

Három szőkeség vár bebocsáttatást a mennyország kapujánál. Csengetnek, és kijön Szent Péter. Azt mondja nekik, hogy ha egy egyszerű kérdésre tudnak válaszolni, akkor beléphetnek a kapun.

Szent Péter megkérdezi az első szőkeséget:

- Mi az a húsvét?

A szőkeség így válaszol:

- Ó, ez könnyű, az a húsvét, amikor este mindenféle tűzijátékokat lehet látni, és akkor sütik az új kenyeret.

Nem, sajnos ez rossz! - mondja Szent Péter, és a második szőkeséghez fordul.

Felteszi neki is ugyanazt a kérdést:

- Mi az a húsvét?

A második így válaszol:

- Húsvét egy decemberi ünnep, amikor egy nagy fát feldíszítünk, ajándékokat adunk egymásnak, megünnepelve ezzel Jézus születését.

⁴³ Kis-nagy vicckönyv. Összeállította Köves József. - K.u.K. Kiadó. Budapest. 1997. 5. p.

Sajnos ez sem helyes válasz – mondja Szent Péter, majd a harmadik szőkeséghez fordul:

- Mi az a húsvét?

A harmadik titokzatosan mosolyog, Szent Péter szemébe néz, és így szól:

- Én tudom, mi az a húsvét.

- Ó, igazán? - kérdezi Szent Péter gyanakodva.

- Húsvét egy keresztény ünnep, ugyanakkor van, amikor a zsidók Pészachot ünneplik. Jézus és a tanítványai az utolsó vacsorát ették, majd nem sokkal ezután Jézust elárulta az egyik tanítványa, és a rómaiak kezére adta. A rómaiak elvitték, töviskoronát tűztek a fejére, kigúnyolták, majd egy hatalmas keresztre szögezték. Miután meghalt, egy közeli barlangba temették, amelyet egy hatalmas sziklával zártak el.

Szent Péter megkönnyebbülten mosolyog, örül a helyes válasznak, de a szőkeség ekkor így folytatja:

- Minden évben elmozdítják a sziklát a barlang elől, hogy Jézus ki tudjon jönni, és ha meglátja az árnyékát, az azt jelenti, hogy még nincs vége a télnek.⁴⁴

A népmeséknek is kedvelt szereplője Szent Péter, aki ebben a viccben szőke nővel kerül kapcsolatba. A vicc az emberi butaságot akarja nevetségessé tenni hajszíntől függetlenül.

Még egy adalék szőke nő vicc a végén kommentár nélkül:

- Összesen hány szőke nő vicc van?

- Körülbelül három. A többi nem vicc, hanem igaz.

A sztereotip viccek egy másik csoportját képezik a rendőrviccek. Hasonlóan a szőke nő viccekhez ezek is a butaságról szólnak, csak egy foglalkozási csoportot céloznak meg. Vajon miért is? Mert az emberek nem szeretik a rendőröket? Vagy tartanak tőlük? Bizony ez régen is igaz volt, és ma is az. Valószínűleg ez is hozzájárul a rendőrviccek töretlen fennmaradásához. Ezek a viccek alapszanak a rendőri túlkapásokon, azon hogy a rendőrök nem jól végzik a munkájukat. Nagyon sok vicc a butaságukat karikírozza ki, mint például a következő is.

⁴⁴ Kis-nagy vicckönyv. Összeállította Köves József. - K.u.K. Kiadó. Budapest. 1997. 172. p..

A rendőr fia elégtelent hoz az iskolából, mert nem tudta megmondani, hogy hol van Afrika. A rendőr alaposan elveri a fiát, hogy milyen buta, és aludni zavarja. Mikor a rendőr lefekszik, megkérdezi a feleségét:

- *Te, az igazat megvallva, én sem tudom, hogy hol van Afrika. Te tudod?*
- *Egész pontosan nem lehet messze - válaszol az asszony -, ugyanis a gyárba menet minden reggel találkozom egy négerrel. Bicziklin jár.*

A sztereotip viccek csoportját képezik a zsidóviccek. Hogy mi a zsidókról alkotott sztereotípiáknak az alapja, arról már volt korábban is szó, egy részük a zsidók tehetőségével kapcsolatosak. Természetesen a zsidóviccek jó részének a témája is ez, a zsidók gazdagsága, élelmessége, fukarsága. A zsidó viccek visszatérő szereplője, Móricka, is egy vásott, agyafúrt zsidógyerek. Az alábbi szellemes vicc a zsidók élelmességéről szól:

Bölcs rabbi⁴⁵

Egy zsidó, egy mohamedán és egy keresztény beszélget arról, ki mennyit ad az Istennek a jövedelméből.

A keresztény ezt mondja:

- *Meg vagyok írva a Bibliában: A jövedelmed tizede az Úré. Ennyit adok a papnak.*

A mohamedán:

- *Én az egészet a közösbe teszem, aztán együtt feléljük.*

A rabbi csak legyint:

- *Én, amikor megkapom a pénzt, kimegyek az udvarra. Feldobom az összeset. Ami kell az Istennek, azt megtartja, ami visszaesik, az meg az enyém.*

A zsidó viccekre jellemző az a sztereotípiája is, hogy a zsidók nagyon okosak. Erre példa a következő vicc, amelyből azonban nem marad ki a pénzhez való vonzódás sem.⁴⁶

Két zsidó utazik a vonaton, egy fiatalabb és egy öregebb. A fiatalabb odahajol az idősebbhez:

- *Bocsánat uram, megmondaná, hány óra?*

Az idősebb nem válaszol, a fiatal megkérdezi még egyszer, aztán még egyszer, mígnem az idősebb így szól:

⁴⁵ Kis-nagy vicckönyv. Összeállította Köves József. - K.u.K. Kiadó. Budapest. 1997. 189. p..

⁴⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsid%C3%B3_vicc

- Tisztelt uram, természetesen tudom, hány óra. De gondolja csak el: én megmondom önnek, hány óra, természetesen beszédbe elegyedünk, összebarátkozunk, meghívom magamhoz ebédelni a hétvégén a családomhoz, ön elfogadja a meghívást, találkozik a feleségemmel, a leánnyal, aki pont tizennyolc éves, egymásba szeretnek, összeházasodnak... Na kérem, tudja ki adja a lányát egy olyanhoz, akinek még egy órája sincs!

A sztereotip viccek egy másik csoportja a cigányviccek. Milyen sztereotípiákat erősítenek a cigányviccek? Nagyon sok sztereotípiára lehet példát találni a róluk szóló viccekben: a nagy népszaporulatukra; arra, hogy nem szeretnek dolgozni; a tanulatlanságukra; a huncutságukra; az igénytelenségükre. Vicc és vicc között különbséget kell tenni. A vicc határait a jó ízlés szabja meg. A cigányviccek között találtam a legtöbbet, amelyek ízléstelenek. Az alábbi vicc is egy sztereotípiára vonatkozik, mely már magába foglalja a cigányokhoz való hozzáállást is:

A cigány bemegy az állásközvetítőhöz és mondja:

- Szeretnék dolgozni magas gázsival és rugalmas munkaidővel.

A titkárnő elmosolyodik és mondja:

- Pont van egy önnek megfelelő állás, havi 500 000 nettó fizetéssel, gyönyörű irodában, csinos titkárnővel, naponta csak kevés papírmunkával.

- Maga viccel velem, kedvesem?

- Maga kezdte!

A csattanóban benne van egy cigányokról alkotott sztereotípia is. Sok olyan van a cigányviccek között, amelyekben más népcsoportok is szerepelnek, természetesen mindig a cigányok rovására történik az élcelődés.

Nagyon szeretik még viccbe foglalni a skótok szűkmarkúságát, a székelyek szótlanságát. A sztereotípiák alapját ezeknél valamilyen nemzeti sajátosság képezi. Milyen hatása van a vicceknek a hallgatóságra? Azon kívül, hogy szórakoztatnak, nevettetnek, más hatása is van. Erősít egy sztereotípiát a rendőrökről, a zsidókról. Már Freud is foglalkozott a vicc hatásmechanizmusának lélektani vizsgálatával.⁴⁷ A vicc jelenségéhez is a tudattalan felhasználása segítségével közelített. Kimutatta, hogy a vicc képes érzelmileg eltávolítani a

⁴⁷ Világirodalmi lexikon. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1994. 16. kötet. 706. p.

személyiségtől azt, akire irányul. Szerinte a vicc olyan motivációs források energiáit hozza ki, amelyek minden emberben erőteljesen jelen vannak. A rendőrviccek például oldják a rendőrökkel szembeni frusztrációt. A cigányviccek a velük szembeni rejtett agressziót.

A viccek jól szemléltetik a társadalomban meglévő sztereotípiákat. A bennük megnyilvánuló sztereotípiák sokszor vadak, túlzóak, igen távol állnak a valóságtól, mégis elárulnak valamit az adott csoportról. A viccek fenntartói a sztereotípiáknak, és azt bizonyítják, hogy a megrögzült sztereotípiákat milyen nehéz kiirtani.

Könyvtáros sztereotípiák és változások az információs társadalomban

A könyvtáros szakma, hivatás az utóbbi időben és napjainkban is komoly változásokon esik át, és ezek a változások nagymértékben hozzájárulnak egy hagyományosan kialakult könyvtár és könyvtáros kép megváltozásához.

Kutatások bizonyítják, hogy a magyar társadalom könyvtár és könyvtáros képe elavult, sztereotípiákkal, előítéletekkel közelítenek a könyvtáros felé. Mik ezek a sztereotípiák, és mik igazak belőlük?

A könyvtáros sztereotip figurája néhány szépirodalmi alkotásban is megjelent. Anatole France könyvtárosa az Angyalok lázadásában a könyvtára megszállottja, mániákusan ragaszkodik a rendhez, tudós könyvtáros öregúr, akit az olvasó csak zavar.

Umberto Eco szerint a könyvtárosnak valamilyen testi fogyatékossgal kell rendelkeznie. A rózsza nevének könyvtárosa vak, aki szintén mániákusan védi könyvtárát az olvasóktól, és ehhez halott könyvtárosok szellemét hívja segítségül.

Spiró György Olvasóm című novellájának könyvtárosa gyenge fizikumú, de annál nagyobb műveltségű, könyvmoly, humora nincs. Nem más ő, mint az olvasó könyvtáros sztereotípiája. Ehhez kapcsolódik egy másik sztereotípiája is: jó a könyvtárosnak, hiszen egész nap csak olvasgathat.

Az eddig felsorolt könyvtárosok egy dologban nem illenek bele a könyvtárosokról alkotott sztereotípiába, ők férfiak. A sztereotípiák szerint a könyvtáros pedig nő. Ennek a szemléletnek nyilván az elnőiesedett könyvtáros pálya az oka.

Tanítványaim egyik kedvenc olvasmányában, Bosnyák Viktória Tündérboszorkány című meseregényében is szerepel egy morc külsejű, különleges képességű iskolai könyvtáros, aki szintén nő, kívül-belül boszorkány, Morcz Arankának hívják. Morcz Aranka „töpörödött, csupa ránc öregasszony... Zilált kontya, mint viharvert madárfészek ült aszott, csontos arca fölött.” Milyen találó leírás, és mennyire sztereotip könyvtáros figura ez a Morcz Aranka! Miért is ilyen morc? Ő maga így fogalmazza meg szomorúsága okát: „Tudod minden iskolai könyvtáros tündér. Varázsos feladat az olvasni tudó gyerekeket segíteni abban, hogy rákapjanak a könyvekre. Boldog voltam, hogy ebben a gyönyörű, új iskolában én lehetek az első ezen a poszton. Minden rendben ment. A sok nebuló örömmel olvasott. A rádió feltalálása nem jelentett zavart. Bezzeg a televízió, a számítógép! A helyzet akkor kezdett válságosra fordulni, amikor már sokaknak színes tévéjük volt. Egyre kevesebben olvastak. A dolog pedig úgy áll, hogy a könyvtáros tündér csak akkor maradhat fiatal, szép és egészséges,

ha a rábízott iskolában minden gyerek jár a könyvtárba, és olvas. Minél kevesebben jöttek, annál rosszabbul éreztem magam...”⁴⁸ Az idézet jól mutatja az olvasási szokások változását is, amelyet Morc Arankának sikerül megváltoztatni egy varázslatos olvasási versennyel, és az iskola szinte minden tanulóját sikerül rábírní az olvasásra. A regény végére Morcz Aranka Tündér Arankává változik. Sikerült elérnie, hogy minél több gyermeket megnyerjen az olvasás gyönyörűségének. Kell ennél szebb feladat egy iskolai könyvtárosnak?!

Darvasi László *Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?*⁴⁹ című humoreszkiének központi figurája is azt a sztereotípiát erősíti, amely a könyvtárosokról él. Sokunk tudatában megjelenik egy a Darvasi könyvtáros kisasszonyához hasonló emlékkép az ismerősök között. Darvasi József művének alapgondolata azon a napjainkban végbemenő jelenségen nyugszik, hogy a könyvtárak a változás korát élik, az író szerint negyedszázad múlva talán meg is szűnnek, velük együtt a könyvtáros kisasszonyok is, tehát sietni kell, „a könyvtáros kisasszonyok elcsábítása közügy, nem halogatható tovább”. Darvasi úgy definiálja a könyvtáros kisasszony fogalmát, hogy minden olyan nőnemű emberi lény tizenhat évestől nyolcvan éves korig, aki férjezett, elvált, özvegy, netán pártában maradt és könyveket kölcsönöz. Kockás szövetszoknyát visel, és szandált hord. Valószínűleg már az ősei is könyvtárosok voltak, hiszen „ott pakolgtják a könyveket Memphisben, Alexandriában, Babilonban, Monte Cassión, Mátyás udvarában és a British Museum dohos raktárhelyiségeiben.” Ez is az elhivatottságot igazolja. Régen még voltak álmai, hiszen tudományos pályára készült, ennek ellenére egy osztatlan iskolába került, ahol az alkoholista agronómus közeledését visszautasította, és ahonnan - hála a sorsnak - ebbe a nagy és gazdag könyvtárba került, természetesen protekcióval. Mennyire tipikus, amit Darvasi József bemutat! A könyvtáros kisasszony szolid, tisztességes, bár néha azért kalandokba is belemegy. Az előzőekben említett könyvtárosokhoz hasonlóan ő is nagyon vigyáz a könyvekre. Darvasi József él a túlzás, az ironia eszközeivel, és talán éppen ezért érezzük ennyire találónak és sztereotipnak a könyvtáros kisasszony bemutatását. Az író eszköze a sűrités, hiszen a főszereplőnél minden sztereotip jellemző megtalálható: megszállott, kissé fásult, szereti a könyveket, tipikus az öltözködése, sokszor magányos, társra vágyik, na és persze nő.

Mi lehet az oka a könyvtáros pálya elnőiesedésének? Sok összetevője lehet, a könyvtáros pálya alacsony presztízse, alulfizetettsége, a könyvtár szociális feladatokat ellátó

⁴⁸ Bosnyák Viktória: *Tündérboszorkány*. - Móra Kiadó. Budapest. 2003. 72. p.

⁴⁹ Lásd: Melléklet.

funkciója, a munka jellegének kívülről monotonnak tűnése. Az informatika megjelenése a könyvtárakban a jövőben talán több férfi számára teszi vonzóbbá ezt a hivatást.

A könyvtáros hivatás

A könyvtáros pálya megítélése igen sokféle a szakirodalomban, egyben azonban megegyezik a szakemberek véleménye: könyvtárosnak lenni hivatás.

Hans Raj Chopra szerint: „A hivatás társadalmi objektum. Nem a szabályok, hanem a tevékenység jelenti a hivatások társadalmi valóságát. A hivatás olyan szakma, amely hosszú, specializált, intellektuális képzésen alapul, s amelynek révén egy bizonyos szolgáltatás nyújtható.”⁵⁰

Bakos Klára, az Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke a 37. vándorgyűlésen beszélt a megváltozott könyvtárosi hivatásról. A könyvtárosság egyike a legrégebbi értelmiségi foglalkozásoknak. Munkájuk társadalmi fontosságát, szükségességét a könyvtárosok napról napra tapasztalhatják a felhasználókkal való közvetlen személyes kapcsolat során. Hivatástudatuk fontos területe, hogy korszerű technikai-tárgyi tudásuk, ismereteik felhasználásával képesek információt szolgáltatni a használók számára az óriási információ dömpingből, amely ma elárasztja az embereket. Tisztában vannak a kor kihívásaival. Az új típusú felhasználói igények új típusú könyvtári szolgáltatásokat igényelnek, és új típusú könyvtárosi tudást, képességeket is. **A ma könyvtárosa nem létezik az informatikai ismeretek maximális birtoklása nélkül**, biztonságosan kell kiválasztani a releváns információkat, gyorsan kell reagálnia. Egy új típusú könyvtáros van kialakulóban. Elvárás azonban a ma könyvtárosával szemben, hogy a modern, korszerű és a hagyományos szolgáltatásban egyformán legyen otthon. A könyvtárosság tehát több mint foglalkozás és szakma: sokarcú hivatás. A könyvtáros, ha kell, legyen pedagógus, pszichológus, gazdasági-pénzügyi szakértő, menedzser, e-ügyintéző, promóciós szakember.⁵¹

Bozóki András kulturális miniszter ugyanezen a konferencián a könyvtárosokat szürke eminenciásoknak nevezte, akik akkor dolgoznak, amikor nem látják, azért, hogy a könyv a helyén legyen és mindenki számára hozzáférhető legyen. Az információt önmagában véve halott dolognak nevezi, melyből a könyvtárosok munkájának eredményeként lesz tudás és válik közkinccsé. Kiemeli a könyvtáros szakma társadalmi hasznosságát.⁵²

⁵⁰ Chopra, H. A könyvtáros hivatás Magyarországon.= Könyvtári figyelő. 1995. 2. sz. 292-295. p.

⁵¹ Hivatása könyvtáros.= Könyv könyvtár könyvtáros. 2005. augusztus. 3. p.

⁵² Hivatása könyvtáros.= Könyv könyvtár könyvtáros. 2005. augusztus. 6. p.

A könyvtáros hivatás Magyarországon

*Chopra*⁵³ 1994-ben járt Magyarországon, és tanulmányútja során különféle könyvtártípusokat látogatott meg, valamint információs központot, könyvtáros- és informatikusképző intézményt szerte az országban.

Beszélggett a könyvtáros hivatás helyzetéről könyvtárosokkal, informatikai szakemberekkel és oktatókkal. Tanulmányában ezeket a tapasztalatait tette közzé. A könyvtáros képzés helyzetét jónak ítéli Magyarországon. Korszerű, főiskolai szintű szakmai képzés folyik több tanárképző főiskolán, és egyetemi szintű képzést folytatnak például a budapesti és a debreceni egyetemen. Magasabb tudományos fokozat megszerzéséhez is adottak a feltételek. A gyakorlati képzés és az alkalmazás is hangsúlyos. Ugyanakkor lehetőségek és elképzelések vannak a könyvtári és informatikai képzés fejlesztésére. Az önmagukat továbbképezni kívánó könyvtárosok számára többfajta lehetőség is kínálkozik. A gyakorló könyvtárosoknak szüksége is van a folyamatos, korszerű ismeretek megszerzésére. Ennek megoldásában nagy szerepe van a nemzeti könyvtárpolitikának.

A könyvtáros hivatásnak nagyon fontos szerepe van a társadalom működésében. *Chopra* vizsgálata szerint a magyar könyvtárosok az anyagiakért, a megélhetésért végzik munkájukat, és csak kevesen érzik át annak társadalmi szükségességét, fontosságát. Úgy gondolja, ez a gondolkodás- és magatartásmód változtatást igényel. Ha a könyvtárosok maguk fogják bizonyítani értékeiket, és kivívják méltó helyüket a társadalomban, akkor növekedhet társadalmi státuszuk, mely meglehetősen alacsony az orvosokhoz, jogászokhoz, mérnökökhöz képest. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete sokat tehet a könyvtárosok presztízsének emeléséért.

A legtöbbet a könyvtárosok tehetik azért, hogy autonóm módon, önálló identitással lépnek fel más szakmák mellett. Ehhez az kell, hogy a könyvtárhasználók teljes mértékben megbízzanak a könyvtárosok által nyújtott információs és könyvtári szolgáltatásokban. Pozitívumként említi a szerző az automatizálást, a számítógép használatát és az információtechnológia használatát Magyarországon, s ezeknek a modern, korszerű dolgoknak a könyvtáros képzésbe való beépítését is. A magyar könyvtárügy is sokat tesz a hivatás presztízsének emelése érdekében, bár van még tennivaló, ha a magasabb státuszú hivatásokkal egy szintre szeretne kerülni.

⁵³ Chopra, H.: A könyvtáros hivatás Magyarországon. = Könyvtári figyelő. 1995. 2. sz. 292-295. p

Chopra szükségesnek látja a könyvtárosok etikai kódexének összeállítását Magyarországon. A magyar könyvtárosság etikai kódex tervezete 2005-ben el is készült, mely többek között szól a könyvtáros hivatásról is.⁵⁴ A kódex megfogalmazza a hivatással szembeni elvárásokat.

Az etikai kódex a könyvtárosságot mint szakmát, hivatást tekinti, s nem foglalkozásnak, munkaviszonynak, munkakörnek. A könyvtárostól megköveteli a használók iránti tiszteletet és jóindulatot. A könyvtárhasználók véleményét tiszteletben tartja, és velük szemben szolgálatkészen, fegyelmezetten, udvariasan, empátiásan viselkedik. A könyvtárostól elvárja az állandó szakmai fejlődést. A könyvtáros személyében legyen feddhetetlen, személyes anyagi vagy egyéb jogosulatlan előnye vagy haszna nem származhat szolgáltatásaiért.

A könyvtáros munkáját végezze hozzáértéssel, szakmai felkészültséggel, méltósággal és kompetenciával. A könyvtáros társadalmilag hasznos feladatot lát el. A könyvtáros arra esküdött fel, hogy a társadalom valamennyi tagja előtt megnyitja a könyvtár szolgáltatásait, arra törekszik, hogy minél többen éljenek ezekkel korra, nemre, származásra, nemzetiségre és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül.⁵⁵

A könyvtárosok társadalmi státusza

Az utóbbi évtizedekben a könyvtárosok státuszával kutatások is foglalkoznak. Ebben az időszakban megváltozott a könyvtárosok tevékenységi köre, a könyvtáraktól aktívabb, nyitottabb, mindenféle használói igény kielégítésére alkalmas magatartást várnak el, melynek egyenes következménye a könyvtári munka gyökeres átalakulása. A megváltozott követelményeknek megfelelő könyvtáros személyiségének is egy kicsit másnak kell lennie, mint a régi idők könyvtárosának.

Ruud Bruyns kutató vizsgálatával megpróbálta feltárni, mit gondol a társadalom a könyvtárosi foglalkozásról, a könyvtári munkáról, a könyvtáros személyéről.⁵⁶ A kutatás több országra is kiterjedt. Számunkra a legérdekesebbek a magyarországi vizsgálat eredményei. Elsőként arra voltak kíváncsiak, hogy a szakma társadalmi megítélése szempontjából mely tényezők a legfontosabbak. Magyarországon a könyvtárosi munkát társadalmilag fontosnak tartják. A könyvtáros a divatos foglalkozások kb. 40%-a után áll a rangsorban.

⁵⁴ A magyar könyvtárosság etikai kódexe.= Könyvtári Figyelő. 2005. 2. sz. 216. p.

⁵⁵ Hivatása könyvtáros. Könyv könyvtár könyvtáros. 2005. augusztus, 13. p.

⁵⁶ Bruyns, Ruud: A könyvtáros társadalmi státusza és a róla kialakult kép.= Könyvtári Figyelő. 1995. 2. sz. 404-409. p.

Fontosnak tartják a megkérdezettek a képzettséget, szerintük a könyvtárosnak magas szintű képzettségre van szüksége.

A könyvtáros személyiségére is kiterjedt a vizsgálat. A könyvtárost rendszerető, precíz, nyugodt, segítőkész, barátságos, intelligens emberként jellemzik. Magyarországon a barátságosság és az intelligencia kiemelkedett a többi tulajdonság közül, de a kreatív, modern, haladó és találékony jelzők is elhangzottak a magyar könyvtárosokra.

A megkérdezettek a könyvtári munkát rutin jellegűnek, hasznosnak és segítőnek találják, de ugyanakkor felelősségteljesnek, változatosnak és nyugalmasnak is.

A munkát végzők nemét tekintve semlegesnek, vagyis mindkét nem számára valónak ítélik meg, bár kétségtelen, hogy több nő dolgozik a szakmában.

Az utóbbi 20-25 évben keveset változott a könyvtárosok státusza. A kutatási eredmények összhangban vannak a korábbiakkal. A szerző szerint a könyvtárosok legyenek büszkéek hivatásukra, ismertessék meg munkájukkal a társadalmat, és ezzel hozzájárulnak a róluk kialakult kép javításához és egy jobb státuszhoz.

Irene Wormell szerint a könyvtárosoknak megkülönböztetett szerepe volt a társadalom információ ellátásában. Szerinte a szakma régebbi szellemi státusza a tágabb társadalomban egyre inkább zsugorodóban van, hiszen **az információhoz való hozzáférés feltételeit nagyon megváltoztatják az információs technológiák.**⁵⁷

Szerepváltások a könyvtáros szakmában

A könyvtár klasszikus szerepe szerint az emberiség történelme folyamán mindig az információt felhasználók kalauza és tanácsadója volt. Feladata volt, hogy az információt nyújtók és használók között közvetítsen. A könyvtári szolgálatnak és munkának ma inkább a használó igényeit kell szem előtt tartani, és ezekhez kell igazítani az információs szolgáltatásokat és termékeket.

*Irene Wormell*⁵⁸ már könyvtár- és információstudományi szakmáról beszél (röviden KIT). Arra figyelmeztet, ha nem vigyáz a szakma, az a helyzet állhat fenn, hogy **a használók járatosabbak lesznek a modern eszközök használatában, mint maguk a könyvtárosok.**

Manapság sok tekintetben foglalkoznak a könyvtáros funkcióival az információ világában. A múltban a könyvtárosoknak monopolisztikus szerepük volt az információellátásban. A mindenhez értő könyvtáros elavulttá válik, és fellép a speciális

⁵⁷ Wormell, Irene: Változások a könyvtáros és az információs szakmában = Tudományos és műszaki tájékoztatás. 1999. 8. sz. 331.p.

⁵⁸ U.az mint az előző. 328-335. p.

felkészültségű és tudású információs szakemberek iránti igény, akik a továbbiakban is a könyvtár intézményéhez fognak tartozni.

A könyvtár egy olyan helyet kell hogy jelentsen a jövőben is, ahol az információs igények kielégíthetők. A KIT szakma számára a legnagyobb kihívás, hogy a könyvtáros régi klasszikus szerepét visszakapja, hogy segítsen másokat az információhoz való hozzáférésben. A szakma lényege nem változik a megváltozott szerepek és feladatok ellenére sem.

*Havas Katalin*⁵⁹ szerint is szerepekről kell beszélni a könyvtáros szakmán belül. A rendszerváltás óta megváltozott a kínálható állomány, a látogatók összetétele, mentalitása, a könyvtárosok magatartása. Szerepváltások következnek be. A könyvtárosok feladata ezentúl nemcsak a bibliográfiai adatszolgáltatás lesz, hanem **a köznapi életben való eligazodás segítése** is. A könyvtáros szembesül az embereket ért traumák mindegyikével: menekültek, munkanélküliek, kábítószeresek, hajléktalanok, létminimum alatt élők.

Az új szerepvállalások közül az egyik legfontosabb **kiszolgálni, kiegészíteni az oktatási rendszert**. Fontos feladata a közkönyvtáraknak iskolai, főiskolai, egyetemi könyvtárként is segíteni az oktatást. Egy másik újabb szerep a számítógépes adatbázisok, és/vagy az Internet használata. Nem elég, hogy a könyvtáros tudja ezeket használni, de tudjon segítséget nyújtani is ezek használatában.

*Lőrincz Judit*⁶⁰ szerint ma leginkább identitászavar jellemzi a szakmát. Ennek okai a közelmúltban bekövetkezett szerepváltásokban vannak.

Míg az 1980-as évekig humanista-nevelő, esztétikai szempontú értékconservativizmus jellemezte a könyvtárak működését, azóta a felhasználó orientáltság, a szolgáltatás kapja a fő hangsúlyt. Korábban az iskolákban szerzett tudásnak, az enciklopédikus összefüggések felismerésének, szakmai alkalmasságnak a fontossága, ma pedig az új technológiák ismerete, a használók szükségleteinek a kielégítése, az ehhez történő alkalmazkodás a jellemző. A közvetítő, közbenjáró szerep, a szakmai kompetencia a számítógép és az adatbankok kezelése terén szintén fontos szerepet kapott. A hagyományos mellé jött egy sor új, például szociális, közösségi. Ennek megfelelően „átszíneződik” a könyvtáros szerepértelmezés is.

*Vidra Szabó Ferenc*⁶¹ a könyvtárhasználati szokások változásairól, a könyvtárkép alakulásáról készített vizsgálatot. Kiderült, hogy megnőtt az igény a gyors információk iránt,

⁵⁹ Havas Katalin: A múlt és jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei.= Könyvtári figyelő, 2000. 1-2 sz. 84-88. p.

⁶⁰ Lőrincz Judit: A könyvtárak szerepváltása.= Könyvtári Figyelő, 1997. 3. sz. 450-465. p.

⁶¹ Vidra Szabó Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai. Könyvtári figyelő, 1997. 1 sz. 59-72. p.

több lett a helyben olvasás, fokozódott a számítógépes szolgáltatások iránti igény is. Az olvasókban azonban még mindig a hagyományos csendes könyvtárkép él.

A könyvtáros pálya jövője

*Nagy Attila*⁶² szerint a jövőkép dinamikus természetű. Tartalmazza a mai viszonyok meghosszabbítását, folytatását, azok hiányának kivetítését, másrészt befolyással van a mára. Szerinte a könyvtár a középosztály egyik legfontosabb intézménye. Könyvtárosi önbizalomhiányról beszél, amely ennek a középosztálynak a fejletlenségéből és kialakulatlanságából adódik. A társadalom leggazdagabb és legelesettebb rétege is jól megvan könyvtár nélkül.

A könyvtárhasználat *Nagy Attila* szerint is döntően összefüggésben van az iskolarendszerrel, mivel ez küldi a könyvtárba a közoktatásban részesülő diákokat. Ugyanakkor a közoktatásra egyértelmű a visszahatás, hiszen ennek teljesítménye függ a könyvtári rendszertől, annak hatékonyságától. Katsányi Sándor a 80-as években (a 20. századi könyvtári ideológiák alapján) három alapvető attitűdöt körvonalazott: a humanista nevelőit, a liberális szolgáltatóit és a szociális elkötelezettségűt. Ezek a magatartásmódok, viselkedési stílusok az idők folyamán átalakultak, megváltoztak, hiszen erősödtek a könyvtári szolgáltatások iránti igények is: növekszik a lektúrok iránti kereslet, a közép- és felsőoktatással kapcsolatos kérések gyakoribbak, gyarapodnak a munkanélküliséggel, a marginalizálódással, a devianciákkal kapcsolatos jelenségek.

Ezt ki kell egészíteni a számítógépes menedzser típusával, azzal a számítógépes szakemberrel, aki otthon van az adatbázisok, a számítógépes hálózatok, a szoftverek világában, elektronikus postán levelezik, az Internetet rendszeresen használja, tehát a hagyományos könyvtárosi kép mellett hatékonyan használja a technika modern vívmányait, s ezek használatát a könyvtárt használók számára is át tudja adni.

A könyvtárosoknak szüksége van jártasságra a szociális munkában, hiszen egyre több munkanélkülivel, fogyatékkal, kábítószerrel kell foglalkoznia.

Felvetődik a kérdés, hogy a mai magyar könyvtárosok értelmiségiek vagy egyszerűen diplomás szakembernek tartják-e magukat? Az értelmiségi elsődleges feladata a társadalom működésének, működtetésének fenntartása, elősegítése. Az értelmiségiek a kultúra átörökítését, a hagyományok továbbadását szolgálják, látják az összefüggéseket, megértik és

⁶² Nagy Attila: Könyvtárosi jövőkép-szociológus szemmel.= Könyvtári figyelő. 1995. 3. sz. 400-405. p.

átlátják az ok-okozati láncolatokat. Ha ezek hiányoznak, akkor diplomás szakemberről beszélünk.

Nagy Attila szerint a politikai szélsőségekkel és a médiamanipulációkkal szemben az értelmiségiek által közvetített kulturális tradíció adhat biztosítékot. Ebben nagy szerepe lehet a liberálisan szolgáltató könyvtárosoknak, hiszen ők a szépirodalmi műveken keresztül segíthetik ezt átörökíteni.

A jövő könyvtárosára tehát komplex feladatok hárulnak: szociális munkás, információ-menedzser, korszerű technikát működtető értelmiségi könyvtáros. A jövő könyvtárában sokoldalú, jól képzett, **nyelveket tudó**, az új technikákat ismerő szakemberekre van szükség. Hozzáállásával, magatartásával, motiváltságával hozzájárulhat a könyvtár sikeréhez. A könyvtárnak talpon kell maradnia a rohamos változások közepette is. Egyszerre három idősíkon folyik a könyvtárosok tevékenysége: a hagyományos síkon a gyűjtemény védelme, az olvasók régi módszerekkel való kiszolgálása történik, helyt állni a jelen viszonyai között, nap mint nap kielégíteni az igényeket, és erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy holnap is ki tudjuk elégíteni a jövő igényeit.⁶³

⁶³ Sonnevend Péter: A könyvtáros. = .Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. Osiris Kiadó. Budapest. 2001. 270. p.

Összegzés

„Minden általánosítás veszélyes, még ez is.”

(Alexandre Dumas-nak tulajdonított mondás)

A sztereotípiákból nagyon sok és nagyon sokféle él a közgondolkodásban. Sztereotípiák mindig voltak, mindig lesznek az emberiség kultúrájában. Szükség van rájuk, hiszen segítenek eligazodni a körülöttünk lévő világban, de mint a mottóban is írtam, veszélyesek is lehetnek, hiszen hátrányosan érinthetik a kisebbségeket, a nemeket, különféle embercsoportokat.

Dolgozatomban az alábbi sztereotípiákkal foglalkoztam: nemzeti, cigány kisebbségi, zsidó kisebbségi, társadalmi-foglalkozási, nemi sztereotípiákkal, az első benyomás szerepével. Vizsgáltam, hogyan tükrözik a viccek a közgondolkodásban élő sztereotípiákat, továbbá a könyvtárosokról alkotott sztereotípiák hogyan változnak, és milyen változások előtt állnak.

Magyarországról, a magyar emberekről, a magyar történelemről nagyon sokféle sztereotípiát él a lakosságban. Ezek között vannak pozitív tartalmú és negatív tartalmú sztereotípiák is. Történelme során sokat szenvedett ország, de vannak dicsőséges korszakai is, és a sztereotípiák egy része azt mutatja, hogy a magyarok büszkék nemzetükre, de tisztában vannak hibáikkal is. Összetartásukat illetően megoszlanak a vélemények. Vannak, akik szerint a közös célért össze tudnak fogni, de vannak, akik inkább a történelmünkben oly sokszor jellemző széthúzást érzik erősebbnek. A külföldiekben is élnek rólunk sztereotípiák.

Magyarországon a cigánysággal kapcsolatban több sztereotípiát is létezik. A cigányság helyzetének javulása, a cigány közegből való kiszakadásra való egyetlen lehetőségük a tanulás. A roma gyerekek már iskolába kerülésükkor kudarcra vannak ítélve, és ezt a későbbiekben nem is tudják behozni. Az oktatás nagyon sokat tehet azért, hogy igyekezzen felzárkóztatni a romákat. Ehhez a problémák feltárásán kívül még el kellene érni, hogy a velük foglalkozó pedagógusok ne kezeljék őket előítéletesen. A romák és a társadalom számára is fontos a romák társadalmi és gazdasági integrációjának felgyorsítása.

A zsidósággal kapcsolatban is élnek sztereotípiák a köztudatban. Magyarországon zsidókérdés nincs, a zsidók élnek a maguk életét. Sokan már a vallásukat sem gyakorolják, de akik igen, azok is magyarnak érzik és magyarnak vallják magukat. Remélhetőleg a velük kapcsolatos előítéletek is halványodni fognak a jövőben.

A nemi sztereotípiák hosszú időszakra tekintenek vissza. Hatásai érezhetők a társadalomban a nemek közötti esélyegyenlőtlenségek tekintetében. Az Európai Unió politikájának fontos területe ezek csökkentésére, a hátrányos megkülönböztetés megszüntetésére törekvés a tagállamokban. Magyarországon is van még mit tenni a nemi sztereotípiák kezelése tekintetében, hogy ne tartozzunk a gender-blind társadalmak közé. A nemi sztereotípiák egy része összefüggésben van a foglalkozási sztereotípiákkal, mely új kérdéseket vet fel a nők munkavállalása terén.

A társadalom gazdasági-társadalmi átalakulása új társadalmi osztályokat hozott létre, amely sztereotípiákat eredményez.

Az első benyomás, a viccek sem mentesek a sztereotípiáktól. A viccek nagyon jó mutatói az adott kor, az adott társadalom problémáinak, megmutatják, melyek azok a dolgok, amelyekről sztereotípiáink vannak.

A társadalomban bekövetkezett változások hatására a könyvtáros hivatásban is változások jelentek meg. Bővült a könyvtárosok tevékenységének köre, és funkciója módosult. Megváltoztak a könyvtárosok szerepei. A könyvtáros a társadalom számára lát el hasznos feladatot. A hagyományos könyvtári szolgáltatás mellett megjelent a szakmai és tudományos tájékoztatási szakember, aki már a számítógép segítségével végzi munkáját. Megindult az informatikával bánni tudó könyvtárosok képzése is. Megnőtt az igény az információ és szakirodalom iránt, illetve a szociális tevékenységek iránt is nagy a kereslet. A könyvtárosokra egyre nagyobb teher nehezedik, egyszerre többféle feladatnak kell megfelelniük. A szakma társadalmi presztízse nem túl magas. A könyvtárosok és a könyvtárügy is sokat tehet azért, hogy munkájukat még inkább elismerjék. A könyvtár olyan kell legyen, ahol az információs igények kielégíthetők. A jövőben jól képzett, nyelveket beszélő, az új technikákat ismerő szakemberekre van szükség. A könyvtárosságot valódi hivatássá a szakismeretek mellett etikai értékrendje teszi. Ezért születőben van a magyar könyvtárosság etikai kódexe, mely hozzájárulhat a hivatás presztízsének növeléséhez.

A vizsgált sztereotípiákon kívül még számtalan létezik az emberek gondolkodásában. A sztereotípiák ismerete fontos, mert akkor tudjuk kezelni őket. A társadalomban az utóbbi időben egyre jobban érdeklődnek a sztereotípiák iránt. Talán ez hozzájárulhat a negatív sztereotípiák visszaszorításához, és megerősítheti a pozitívokat.

Melléklet⁶⁴

Darvasi László: Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?

„Ki ne tudná, hogy a revolúció előtt áll a könyvtár? Mivel a számítógép fölszámolja a hagyományos kölcsönzői eljárásokat, a könyvtáros kisasszonyok elcsábítása közügy, egyszerűen nem halogatható tovább. Negyedszázad sem kell hozzá, és egyáltalán nem lesz közkönyvtár. Vagyis lesz, csak nem ilyen. Nem lesz könyvtáros kisasszony – csak zümmögő számítógép lesz –, és akkor az ember verheti a fejét, hogy későn kapott észbe. Nincs más megoldás, el kell csábítani a könyvtáros kisasszonyt. Amilyen gyorsan csak lehet. Mert csak az a miénk, amit elcsábítottunk. Könyvtáros kisasszonynak nevezünk - tizenhat évestől nyolcvan éves korig - minden olyan nőnemű emberi lényt, aki férjzett, elvált, özvegy, netán pártában maradt és könyveket kölcsönöz. A könyvtáros kisasszony lehet érintetlen, de általában már nem az. Hangja rekedt, mert sokat dohányzik, leginkább kockás szövetszoknyában és szandálban jár. Néha besüti a haját. Tud olajkályhát, rolót és kerékpárláncot szerelni, ezek még a hetvenes évek emlékei. Ősei ott pakolgták a könyveket Memphisben, Alexandriában, Babilonban, Monte Cassión, Mátyás udvarában és a British Museum dohos raktárhelyiségében. Szívünknek egyaránt kedves egy nagyvárosi főkönyvtár fiókjának, illetve valamely magyar laktanyának a könyvtáros kisasszonya. Utóbbiról azonban köztudott, hogy elcsábíthatatlan. Még Kenderesi szakaszvezetőnek se higgyünk, hogy neki újonc korában sikerült egyszer.

"A fenébe a könyvekkel! Az élet kell! Az élet!" Umberto Eco azt ajánlja, hogy a közkönyvtáros legyen sánta. A könyvtáros kisasszony megszerzésének problematikáját ez a kérdés nem zavarja. Egy bicebóca könyvtáros kisasszonyt éppolyan felelősségteljes alkalom elcsábítani, mint a fürge lábút. Jorge Luis Borges viszont azt mondja, hogy a Könyvtár maga az Univerzum. Ha ez igaz, a könyvtáros kisasszony nem más, mint az Univerzum szíve. A csábításnál ezt tessék figyelembe venni. „Hogyan bánunk a szívvel. Kölcsönzési idő: születéstől a halálig.”

A könyvtáros kisasszony elcsábítása úgy kezdődik, hogy beiratkozunk a könyvtárba. A könyvtáros kisasszony felírja az adatainkat, s mi őszintén megválaszolunk minden kérdésére, nő, nőtlen etc, ám amikor kezünkbe vesszük a vadonatúj kölcsönzőcédulát, mélyen beletekintünk a könyvtáros kisasszony fásult arcába és csak annyit kérdezzük: „És tessék

⁶⁴ <http://konyvtaroskisasszony.freeblog.hu/archives/2003/11/>

mondani, még mindig az ETO-számok?" (Igényesebbek a Melvil Dewey-féle 10-es szakrendszerről, vagy a Hinrichs-féle katalógusról, esetleg az Országos Rabbiképző Intézet és a Dexion Salgó fémállványok kapcsolatáról tudakozódnak.) A könyvtáros kisasszony ámulva néz fel. Cirka tíz esztendeje nem kérdeztek tőle ilyesmit. Ó, a drága jó ETO-számok! Nincs az a könyvtáros kisasszony, aki egyszer ne beszélne szívesen róluk. És akkor ő elmeséli nekünk az ETO-számok leglényegét - igényesebbeknek a Melvil Dewey-féle 10-es szakrendszert -, a szeme csillog, ajka fénylik, és szép, szép, nagyon szép. Közben viszont megjegyzi az arcunkat. Hálás nekünk. Amikor kifelé tartunk a kölcsönzöből, bámul utánunk, elmosolyodik, s csak akkor lesz újra komor a tekintete, amikor valami buta, első éves egyetemista - csirregő fülbevalója is van - akar beiratkozni a könyvtárba, ám fogalma sincs arról, mik azok az ETO-számok, és nem is akar tudni róluk.

„Itt járt a férfi. Én, Ő és az ETO-számok." Kezdjük kölcsönözni. Eleinte mindennap kölcsönözzünk, főként klasszikus szerelmi történeteket, *Vörös és fekete*, *Rómeó és Júlia*, *Ifjú Werther*, *Varázshegy* etc. Késő délelőtt vegyük ki a *Háború és békét*, kora délután már szolgáltatassuk is vissza. A könyvtáros kisasszony csodálkozni fog, de mi zavartan csak annyit mondjunk, hogy csak annyit akartunk tudni, milyen szavakkal is vall szerelmet Bezuhov herceg Natasának. Egy-két hét elteltével kérhetünk a könyvtáros kisasszonytól ki nem kölcsönözhető, értékes, régi könyveket. Ezzel próbára tesszük a bizalmát. Az ETO-számok miatt ideadja nekünk őket, természetesen csak egyetlen napra, miközben többször elismétli, hogy nagyon vigyázzunk a könyvre, és hogy voltaképpen szabálytalanságot követ el, és hogy csak nekünk adja ide őket, és hogy az állása függ tőlünk. Már is a cinkosunk. Másnap sápadt arccal, remegő kézzel nyitjuk rá az ajtót és azt dadogjuk, hogy az egyik drága és nagyon régi könyvet elvesztettük. Ah, dehogy. Rablás történt. A sétálóutcán, fényes nappal tépték ki a kezünkből. Kérdezzük meg halkán, hogy a tényállást jelenteni kell-e az igazgató úrnak. A könyvtáros kisasszony sápadt, mint a tejbegríz, keze remegni kezd és gyűlöli a napot, amikor először látott bennünket. Délután mosolyogva vigyük vissza a könyvet, mégis meglett, egyszerű félreértés volt az egész. A könyvtáros kisasszony megkönnyebbül, aztán a könyvet ölelve hosszan, figyelmesen és nagyon komolyan néz a szemünkbe.

„Mi ez a nyugtalan, közeli mélység?" Egy szép napon váratlanul kérdezzük meg tőle, ő is úgy gondolja-e, hogy ment a könyvek által a világ elébb. Véletlenül meg lehet érinteni közben a kezét. „Úgy tetszik érteni, haladt-e a világ, volt-e fejlődés?" „Igen, úgy. Igen, igen!" (Szinte kiált, még pirul is közben.) Mi erre persze annyit mondunk: „Hát... talán". Mondjuk

azt: Az attól függ. Mitől függ, kérdezi a könyvtáros kisasszony józanodva. Mi nem válaszolunk, már megyünk is. (Nem nézünk vissza.) „Hallja, Vörösmarty? Mihály! Misikém! Hát tényleg maga kell nekem?!” Jó ideig ne menjünk könyvtárba. Gondosan tépjük el a késelemlről értesítő felszólításokat. Nehéz a várakozás, nekünk is az, de a kitartás most nagyon fontos. Amikor újra ott téblábolunk a könyvtáros kisasszony előtt, legyünk szótlanak, titokzatosak és visszafogottak. De semmiképpen se ridegek! A könyvtáros kisasszony nem tudja mire vélni a dolgot, ezért aztán bizonytalan, viszont roppant készséges. Amit eddig soha nem, most megteszi. Az ajtóig kísér bennünket.

„Tudod, Irénke, kevésbé tartok a csalódott férfiaktól.” Váratlanul keressük ki a katalógusrendszerből a könyvtáros kisasszony szakdolgozatát. Legyünk kishitűek, van neki. Minden könyvtáros kisasszonynak van szakdolgozata. Amelyiknek meg nincsen, az nem is könyvtáros kisasszony, az valami egészen más, KGB-ügynök, APEH-ellenőr vagy egyszerű kalandor, aki a könyvespolcok csöndjébe menekül egy országos körözéstől. A szakdolgozatra tehát rálelünk. „Wlassics Gyula miniszter és a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárak Intéző Bizottságának - (NIKIB) - kapcsolata a századforduló integrációs folyamatainak fényében.” (Régen írta, akkoriban még tudományos pályára készült, mégis osztatlan, dobkályhás vidéki iskolában kellett tanítania évekig, naponta visszautasította az alkoholista agronómust, s most hálás a sorsnak, hogy ebben a nagy és gazdag könyvtárban dolgozhat, ahová egykori évfolyamtársa - ő az Irénke - segítségével jutott be.) Helyezzük a könyvtáros kisasszony elé a szakdolgozatot, néhány keresetlen szóval dicséjük a stílusát, a szerkezetét és a problémakezelését, de azért mutassunk rá néhány befejezetlen, avagy kidolgozatlan gondolatmenetre, s kérdezzük meg, ezeken dolgozik-e mostanában. Igen, mondja majd halkán a könyvtáros kisasszony, s ha másnap újra érkezünk hozzá, húsz sűrűn gépelt oldalt nyújt át nekünk - éjjel írta -, a szakdolgozat folytatása. Szükségtelen elolvasni, ő sem azért adta.

„Örület. Ki gondolta volna, hogy egyszer még hálás leszek Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek?” Nem mutat meglepetést, amikor először várjuk a könyvtár előtt. A munkájáról véletlenül se kérdezzük. Nem árt, ha alaposan felkészülünk. Meséljünk neki érdekes világhíreket, tréfás történeteket, anekdotákat kortárs írókról és költőkről. Magánéletünkről egy szót se. Ezen első alkalommal legfeljebb egy fagyaltot fizessünk. Sok pénzt se mutassunk neki, mert ő is nő. „Hazáig kísért. Olyan furcsán érzem magam. Ennyi.” Könyvet könyvtáros kisasszonynak soha ne vegyünk ajándékba. Mozijeggyel - Filmteka, Filmklub, Kamaraterem! -, virággal, francia krémessel, ritka kiállítású levelezőlappal, keleti

faliszóttessel nyugodtan meglephetjük. A könyvtáros kisasszony a hagyományos ajándékokat kedveli. Az első ajándékok után már lehet konyakozni, parkban üldögélni, eszpresszóban kávézgatni. Igyunk közösen literes korsóból keserű sört, őszi kerthelyiségben, sramlizenére. Néhány könnyű marihuánás cigaretta is szóba jöhet. A könyvtáros kisasszonyok hajlamosak vad kalandokra is. Keressünk olyan eszpresszót - ez bizony nem lesz könnyű -, ahol még van működőképes zenegép. Húsz, harminc évvel ezelőtti számok, Gemini, Slade, Bódi Magdi, Kex. (Legyen nálunk aprópénz!) Az Apostol-szám alatt megfoghatjuk a kezét. Dicsérni a körmeit, s főképpen különlegesnek tartani őket.

„Hiszen jól tudom, mit akar. Csak azt nem tudom, miért akarja.” Amikor először lecsókoljuk a száját, zavartan elhajol majd, és homlokától az álláig pirulva ő is azt mondja majd: „Én ám nem vagyok egy olyan nő!” Ezt a mondatot nem kell komolyan venni. Mert milyen egy olyan nő? Nem olyan, amilyen? Tessék belenyugodni, minden nő olyan. Mert amelyik nem olyan, az férfi. Ennyi az egész. Hanem a könyvtáros kisasszonyt is hunyt szemmel illik csókolni. És ő is azt szereti, ha két puha tenyérrel tartják az arcát közben. És aznap éjjel megmerülhetünk a vidéki kiskönyvtárak rongyosra olvasott Szilvásijainak az illatában, Cobden-Sanderson könyvkötéseinek virágai tekerednek a derekunk köré, szemünkön Holt-tengeri pergamendarabkák remegnek, ölünk papirusztekercsben játszik... etc... etc. „Jól van. Tegnap éjjel elérte a célját. Ma megint kétszáznegyvenhárman kölcsönöztek nálam.”

Ha a csábítás sikerrel járt, biztosak lehetünk abban, hogy jó ideig nem kapunk késedelmet jelző könyvtári felszólítást. eltűnődhetünk, örökké tart-e a szerelem vagy sem. Mert egy napon mégis könyvtári borítékot hoz a postás. Expressz küldemény, ajánlott, a nevünkre szóló. „Tisztelt Úr! Ön ekkor és ekkor kölcsönözte tőlünk a Wlassics Gyula miniszter és a Népiskolai Könyvtárak Intéző Bizottságának (NIKIB) kapcsolata a századforduló integrációs folyamatainak fényében című szakdolgozatot, melyet a kölcsönzési határidő sokszori lejárta óta sem szolgáltatott vissza. Ezennel felszólítom, hogy szabálysértési eljárás, késedelmi díj kirovásának terhe mellett haladéktalanul szolgáltatassa vissza az anyagot!” A barátoddal küldd vissza Wlassics Gyulát”

Irodalomjegyzék

- A magyar könyvtárosság etikai kódexe.= Könyvtári figyelő. 2005. 2. sz.
- Atkinson, R.L. – Atkinson, R.C. – Smith, E.E. – Bem, D.J. – Nolen-Hoeksema, S.: Pszichológia. Budapest. Osiris Kiadó. 1999.
- Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1976.
- Barcy Magdolna-Diósi Pál- Rudas János: Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében. – Bar Kochba Intézet. Budapest. 1996.
- Bosnyák Viktória: Tündérboszorkány. - Móra Kiadó. Budapest. 2003.
- Bruyns, Ruud: A könyvtáros társadalmi státusza és a róla kialakult kép.= Könyvtári figyelő. 1994. 3. sz.
- Chopra, H.: A könyvtáros hivatás Magyarországon. = Könyvtári figyelő. 1995. 2. sz.
- Gordon W., Allport: Az előítélet. - Osiris Kiadó. Budapest. 1999.
- Havas Katalin: A múlt és jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei.= Könyvtári figyelő. 2000. 1-2. sz.
- Hernádi Miklós: Közhelyszótár. - Gondolat Kiadó. Budapest. 1985.
- Hill, Richard: Mi, európaiak. - Geomédia Szakkönyvek. Budapest. 1999.
- Hivatása könyvtáros.= Könyv könyvtár könyvtáros. 2005. augusztus
- Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1996.
- Hunyady György: Sztereotípiakutatás, hagyományok és irányok. - ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 2001.
- Idegen szavak és kifejezések szótára. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1976.
- Kis-nagy vicckönyv. Összeállította Köves József. - K.u.K. Kiadó. Budapest. 1997.
- Kovács András: A kéznél lévő idegen. Antiszemita előítéletek a mai Magyarországon. – PolgART. Budapest. 2005.
- Lévai Katalin: A nő szerint a világ. – Osiris Kiadó. Budapest. 2000.
- Lőrincz Judit: A könyvtárak szerepváltása.= Könyvtári figyelő. 1997. 3. sz.
- M. Banaji: Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák. – Osiris Kiadó. Budapest 2003.
- Nagy Attila: Könyvtárosi jövőkép szociológus szemmel.= Könyvtári figyelő, 1995. 3. sz.
- Pszichológiai lexikon. - Magyar Könyvklub. Budapest. 2002.
- Vidra Szabó Ferenc: "Furcsa tíz év van mögöttünk..." Könyvtárosok a változások viharában. = Könyvtári Figyelő. 1996. 2. sz.

Vidra Szabó Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai.= Könyvtári figyelő. 1997. 1. sz.

Vidra Szabó Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, 1988.

Világirodalmi lexikon. - Akadémiai Kiadó. Budapest. 1994.

Wormell, Irene: Változások a könyvtáros és információs szakmában.= Tudományos és műszaki tájékoztatás. 1999. 8. sz.

Internet források

<http://dali.lib.jgytf.u-szeged.hu/nemet/termleir.ph?id=581>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Stereotype>

http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_cigányok

http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsid%C3%B3_vicc

<http://konyvtaroskisasszony.freeblog.hu/archives/2003/11/>

<http://silver.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97januar/hell.html>

http://www.ecpec.hu/content/content_101.html

http://www.harp.hu/noi_menedzserek_ertelemmel_erzelemmel.htm

http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html

<http://www.noikvota.hu/>

http://www.optometrista.hu/html/tanulasi_segedlet/1ev/munkalelektan.html

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1052&articleID=4821&ctag=articlelist&iid=1&accessible=0>

www.gender.uni-corvinus.hu/k_libra_projekt.php, Vezetői stílusváltás – női vezetők a gazdasági életben (OTKA T35064), Témavezető: Nagy Beáta. Kutatási időszak: 2001–2002

www.mindentudas.hu/doc/hunyady_nyomtathato.rtf

www.mindentudas.hu/doc/hunyady_nyomtathato.rtf.